

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Markéta Jelínková

Žena v pohřebním kázání na počátku raného novověku

Bakalářská diplomová práce

Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem uvedenou práci zpracovala samostatně a na základě citovaných pramenů a literatury.

Ve Vladislavi dne 27. dubna 2010

Markéta Jelínková

Obsah:

1. Úvod	3
2. Život raněnovověké ženy	6
3. Dobrá smrt a příprava na ni	8
4. Aristokratická pohřební slavnost	13
4.1. Balzamování a ostentio corporis	14
4.2. Pompa funebris	15
4.3. Smrt a pohřeb Petra Voka z Rožmberka z pohledu dobových pramenů	17
5. Pohřební kázání	20
5.1. Formát kázání a jejich složení	24
5.2. Důvody vzniku	25
5.3. Příprava pohřebního kázání	26
6. Rozbor pohřebních kázání	27
6.1. Muž v pohřebním kázání – smrt šlechtice	28
6.2. Ženy v pohřebním kázání – Alžběta Valdštejnská z Valdštejna a její dcera Polyxena Šternberská z Valdštejna	30
6.2.1. Pohřební kázání Jana Václava Kodeda	33
6.2.2. Polyxena Šternberská z Valdštejna – zesnulá dcera Adama mladšího a její dvě pohřební kázání	38
7. Závěr	52
8. Anotace	55
9. Seznam použité literatury	56

1. Úvod

Poznávání běžného života raněnovověké šlechty a nižších vrstev se stalo oblíbeným tématem mnoha autorů již zhruba od 70. let 20. století.¹ Jedná se o otázku více než zajímavou, snažit se, za pomoci dobových pramenů, nahlédnout do představ a myšlenek tehdejších lidí. Výzkum této oblasti zajímá badatele nejenom z řad historiků, ale také například sociologů a antropologů. Pozornosti se však nedostalo pouze živým. Již Phillipe Ariès svými Dějinami smrti² nabídl pohled na různé vnímání smrti společností, na způsoby pohřbívání či uctívání mrtvých. Vzhledem k tomu, že zejména v aristokratické společnosti byla smrt silně ritualizovaným dějem,³ dochovalo se značné množství pramenů s tímto rituálem spjatých. Mezi testamenty, smutečními oznámeními a příručkami o umění zemřít, zaujímají jedinečné místo tisky pohřebních kázání, která bývala pronášena nad tělem zesnulého při pohřbu. Pohřební kázání bývala, ač jsou významným svědkem mentality své doby, v českém prostředí dlouhou dobu opomíjena. Jejich důležitost pochopili nejdříve němečtí historici, v čele s Rudolfem Lenzem, který se již několik desetiletí soustavně zabývá jejich katalogizací a možnostmi využití jako multi-disciplinárního pramene.⁴ Výzkumu katolických pohřebních kázání v německém prostředí byl věnován sborník *Oratio funebris*, na kterém se mimojiné podílela Birgit Boge. V jedné ze studií se zabývala otázkou ženských pohřebních kázání.⁵ Život zemřelé byl v tomto kázání prezentován především ve vztahu k manželovi a církvi. Dalšími německými autorkami, z jejichž prací

-
- 1 Například: JANÁČEK, Josef: *Ženy české renesance*, Praha 1996; KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 1994; PÁNEK, Jaroslav: *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989; BŮŽEK, Václav a kol.: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002; BŮŽEK, Václav; JAKUBEC, Ondřej; KRÁL, Pavel: *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009.
  - 2 ARIÈS, Phillipe: *Dějiny smrti I., II.*, Praha 2000.
  - 3 KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 1994, str. 175.
  - 4 LENZ, Rudolf: *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen, 1990.
  - 5 BOGE, Birgit: *Nekrolog als Handlungsanleitung für weibliches Wohlverhalten*, in: *Oratio funebris*, Amsterdam – Atlanta 1999, str. 131 – 169.

jsem čerpala, jsou Silke Lesemann⁶ a Ines Elisabeth Kloke.⁷ Z českých autorů se pohřebním kázáním jako první věnoval Miloš Sládek,⁸ který popsal jejich historii, způsob vzniku i skladbu. V knize Svět je podvodný verbíř zveřejnil mnoho různých druhů kázání, včetně pohřebních.⁹ Prostředí šlechtické smrti věnoval svou práci Pavel Král.¹⁰ Král důkladně prozkoumal šlechtický pohřební rituál, složení konduktu a také dobové vnímání smrti. Problematice “dobrého umírání” zasvětil mnohé ze svých studií.¹¹ Obzvláště přínosnou je pak jeho práce ve sborníku Mileny Lenderové, Žena a smrt v 16. a 17. století.¹² Popisuje životní cyklus raněnovověkých žen a různé podoby jejich setkávání se se smrtí, kdy žena bývala nejčastěji svědkem úmrtí svých dětí a manžela. V této práci je jako pramenného zdroje využito pohřebních kázání nad Alžbětou a Polyxenou z Valdštejna,¹³ ze kterých vychází i má bakalářská práce. Vycházela jsem též z práce Tomáše Knoze, který se zabýval pohřebním kázáním nad šlechticem.¹⁴ Stejně tak i práce Milana Svobody, která

-
- 6 PŘEDEVŠÍM: LESEMAN, Silke: Frauen in Hildesheimer Leichenpredigten des 17. und 18. Jahrhunderts, in: Hildesheimer Jahrbuch 63/1992, str. 85 – 97.
  - 7 KLOKE, Ines Elisabeth: Die gesellschaftliche Situation der Frauen in der frühen Neuzeit im Spiegel der Leichenpredigten, in: Peter – Johannes SCHULER: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, Sigmaringen 1987, str. 147 – 163.
  - 8 SLÁDEK, Miloš: Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy, Jinočany 1995; TÝŽ: Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze, Jinočany 2000; speciálně o ženském pohřebním kázání: SLÁDEK, Miloš: Nit přize v rukou tkalce aneb Na okraj pohřebního kázání V. A. Kozojedského z roku 1676, in: Posel z Budče 16/1999, str. 25 – 28.
  - 9 SLÁDEK, Miloš: Svět je podvodný verbíř..., Praha 2005.
  - 10 ZEJMÉNA: KRÁL, Pavel: Žena a smrt v 16. a 17. století, in: Milena LENDEROVÁ a kolektiv: Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, str. 105 – 130; TÝŽ: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice, 2004; Pohřební slavnost jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, in: Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, Opera historica 8, České Budějovice 2000, str. 315 – 331.
  - 11 KRÁL, Pavel: Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století, in: Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku (ed.: HOLÝ, Martin), Praha 2007. TÝŽ: “Knížka o smrti” Mikuláše Krupěhorského. Příprava ke smrti v českém prostředí na přelomu 16. a 17. století, in: “Vita morsque et librorum historia.” Opera romanica 9, České Budějovice 2006, str. 141 – 154.
  - 12 KRÁL, Pavel: Žena a smrt v 16. a 17. století..., Praha 2002, str. 105 – 130.
  - 13 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem urozené paní, paní Alžběty Valdštejnské z Valdštejna, Praha 1614.
MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polyxenou Šternberkovou, rozenou z Valdštejna, Praha 1620.
ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební nad tělem mrtvým urozené a poutivé paní, paní Polexiny Šternberkové, rozené z Valdštejna, Praha 1620.
  - 14 KNOZ, Tomáš: Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schellinga, in: Studia historica Brunensia 49, Brno 2004, str. 119 – 134.

zkoumá funkce pohřebních kázání¹⁵ a studie Marie Tošnerové, zabývající se předbělohorskou literaturou s tematikou smrti,¹⁶ pro mne byly důležitým zdrojem informací.

Ve své práci jsem se snažila, za pomoci tištěných kázání, představit dobový pohled na život a smrt šlechtičny. Pohřební kázání obsahují mnohé poznatky o životě zesnulého. Kromě příbuzenských vztahů či důvodů smrti jsou cenným zdrojem informací o tom, jak zemřelý žil. Kázání jsou však notně idealizovaná, snaží se nebožtíka představit v co nejlepším světle, a proto předkládaný obraz mrtvého slouží spíše jako dobová představa o tom, co bylo považováno za správné. Šlechtičny, jejichž pohřebními kázáními jsem se zabývala, patří obě do rodiny Valdštejnů. Všechna tři kázání jsem se snažila dopodrobna rozebrat, abych ukázala, že obsahují velmi podobné informace o správném životě ženy. Vzhledem k tomu, že jedna ze šlechtičen, Polyxena Šternberská z Valdštejna, zemřela při porodu, spolu s dítětem, zařadila jsem i popis kázání nad mrtvým novorozencem, neboť tato smutná záležitost bývala běžnou součástí života tehdejších žen.¹⁷ Etesiovo kázání sloužilo jako útěcha zarmouceným rodičům a obsahuje zajímavý pohled na smrt nepokřtěných dětí, což bylo tehdeším velkým tématem. Posledním z kázání, se kterým jsem pracovala, bylo to nad mrtvým Petrem Vokem z Rožmberka.¹⁸ Kázáním nad mrtvým Rožmberkem jsem se zabývala především proto, abych dala do kontrastu přístup k jednotlivým pohlavím. Zatímco ženské pohřby bývaly spíše rodinnou, skromnou záležitostí, pohřbům mužským se věnovala daleko větší pozornost a byly mnohem pompéznější. Jak se lišil život tehdejších mužů a žen, tak se lišila i kázání nad nimi. Na mrtvých byly hodnoceny naprosto odlišné kvality, vycházející z rozdílných způsobů žití. Zatímco muž byl oceňován pro své politické, vojenské či obchodní úspěchy, ženám byla předurčena role v pozadí.

---

15 SVOBODA, Milan: Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: Šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí (srovnání a metody interpretace textů z historického hlediska), in: "Vita morsque et librorum historia." Opera romanica 9, str. 169 – 181.

16 TOŠNEROVÁ, Marie: Knižky potěšitelné. Útěšná literatura předbělohorské doby, in: "Vita morsque et librorum historia." Opera romanica 9, České Budějovice 2006, str. 155 – 168.

17 ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební nad urozeného a statečného rytíře pana Ctibora Vítanovského z Vlčkovic a na Nihošovicích jediným synáčkem, Praha, 1614.

18 CYRUS, Matěj: Artium Universarum et Excellentissima ars bene beateque moriendi aned Kázání o tom, kterak by člověk křesťanský dobře, šťastně a blahoslaveně život svůj v Pánu dokonati a umřítí mohl, Praha 1612.

Pohřební kázání skýtají obraz ideální manželky.¹⁹ Kromě rozboru pohřebních kázání jsem se věnovala i podobě šlechtického pohřbu a dobovému pohledu na smrt, se kterým souvisela soustavná příprava k “dobrému umírání.” Tomuto tématu se nejvíce věnoval Pavel Král, zejména v knize *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, kde předkládá rozdílné konfesijní pohledy na smrt, přípravu k ní a také podrobně popisuje pohřební průvod.²⁰ Podobu šlechtického pohřbu jsem se pak pokusila představit na příkladě Petra Voka z Rožmberka, neboť o jeho pohřbu je dochováno mnoho zpráv. Zde jsem vycházela z díla Václava Březana²¹ a pohřebního kázání Matěje Cyra.²²

2. Život raněnovověké ženy

Hlavní úlohou ženy bylo uzavřít sňatek a přivést na svět potomky, kteří by, v případě šlechtické rodiny, nesly dále rodové tradice, či u nevznešených lidí zaopatřili rodiče na stáří.²³ K péči o domácnost a děti byly dívky vedeny už od malička.²⁴ Ženy vyšších vrstev se, ve snaze opatřit mužského následníka, naprosto podřizovaly tomuto úsilí a opakovanými pokusy donosit zdravé dítě si ničily zdraví.²⁵ Komplikace s těhotenstvím a porodem bývaly jednou z častých příčin smrti mladých žen. Každé těhotenství představovalo pro matku a dítě vysokou pravděpodobnost úmrtí.²⁶ Ženy raného novověku tak byly v kontaktu se smrtí téměř neustále. Kromě smrti vlastních dětí se často stávaly vdovami, a to i velmi mladé, díky zvyku vdávat se za starší partnery.²⁷ Vdovský stav byl

---

19 LESEMANN, Silke: Weibliche Spuren. Archivalische Quellen zur historischen Frauenforschung, in: *WerkstattGeschichte* 1993/ 5, Hamburg, str. 9.

20 KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice, 2004.

21 PÁNEK, Jaroslav (ed.): Březan, Václav: *Životy posledních Rožmberků I., II.*, Praha 1985.

22 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

23 LESEMANN, Silke: *Frauen in Hildesheimer Leichenpredigten des 17. und 18. Jahrhunderts*, in: *Hildesheimer Jahrbuch* 63/1992, str. 89.

24 Tamtéž.

25 KNOZ, Tomáš: *Dobrá smrt ctnostného šlechtice...*, str. 130.

26 MOORE, Cornelia Niekus: *Erbauungsliteratur als Gebrauchsliteratur für Frauen in 17. Jahrhundert: Leichenpredigten als Quelle weiblicher Lesegewohnheiten*, in: Hans Erich BÖDEKER: *Le livre religieux et ses pratiques, Der Umgang mit dem religiösen*, Göttingen 1991, str. 291 – 315.

27 KRÁL, Pavel: *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena LENDEROVÁ a kolektiv: *Eva*

považován za velice důstojný, ovšem pouze v případě, kdy žena dodržovala pravidla správného chování.²⁸

Vzhledem k vysoké dětské úmrtnosti byla snaha mít dětí co nejvíce, aby byla větší naděje, že alespoň některé z nich přežije. Děti umíraly skutečně velmi často, čtvrtinu všech pohřbených v 17. století činili děti a mladiství.²⁹

Pro lepší představu, z tisícovky mrtvých jich 367 připadá na děti ve věku do jednoho roku, 285 pro jedno- až pětileté děti, 58 na pěti- až desetileté a 36 na deseti- až dvacetileté.³⁰ Jeden z odhadů také uvádí, že krátce po porodu umíralo každé desáté dítě.³¹ O ztrátě své malé dcery se zmiňuje i Adam mladší z Valdštejna ve svém deníku,³² nejprve o její nemoci, 18. srpna 1604: *“...a mně zlá novina přišla, že cerka má Bibiana Alžběta na červenou stůně...”* Následujícího dne už mohl otec zaznamenat pouze smrt své dvouleté dcerky: *“A dnes cerka má umřela ve dvě hodiny po poledni. Pán Bůh rač jí milostiv bejti.”*

Vztah rodičů k dětem, převážně takto malým, nebyl brán příliš citově, alespoň ne soudě podle dnešního zvyku. Byl by však nesmysl tvrdit, že neexistovalo citové pouto mezi rodiči a dětmi, ač to byla dlouhou dobu převládající myšlenka moderních historiků. Philippe Ariès přišel s názorem, že počet dětských úmrtí začal klesat až koncem 17. století a současně se v této době prohluboval vztah rodičů k dětem. Začínali na své potomky nahlížet jako na citlivé, vyvíjející se bytosti a ne jen jako na malé kopie dospělých.³³ Do této doby se však dopředu počítalo s tím, že děti velice často umírají, a proto by bylo nemyslitelné, aby si rodiče jejich smrt osudově připouštěli. Proto snad ta tehdejší “necitelnost”, která se dá považovat za určitou psychologickou obranu. Přesto však byla smrt dětí provázena truchlením, zejména jednalo-li se o mužského dědice, či dítě již odrostlé, které se již stalo nedílnou součástí rodiny.³⁴ Rodičovský žal mohl

---

nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, str. 105.

28 KRÁL, Pavel: Žena a smrt..., str. 110.

29 LENZ, Rudolf: De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte, Sigmaringen, 1990, str. 67.

30 Tamtéž, str. 67.

31 KOLDINSKÁ, Marie: Každodennost renesančního aristokrata, Praha 2004, str. 42.

32 KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (ed.): Deník rudolfinského dvořana. Adam ml. z Valdštejna 1602 – 1633, Praha 1997, str. 89.

33 DUGAN, Eileen T.: The Funeral Sermon as a Key to Familial Values in Early Modern Nördlingen. In: Sixteenth Century Journal XX., No. 4, 1989, str. 632.

34 KOLDINSKÁ, Marie: Každodennost renesančního aristokrata, Praha 2004, str. 189.

být mírněn vírou v to, že dítě bylo pokládáno za osobu bez hříchu a mělo tedy zaručenou cestu přímo k Bohu. Takto smířeně se například nad smrtí svojí malé vnučky vyjádřila Zuzana Černínova z Harasova: „*To děvčátko jim umřelo na neštovice, včera tejdén jest pochováno u svatýho Petra, nepřilíšná žalost pro ně, čistej andělíček ku Pánu Bohu.*“³⁵

Ale pouze v případě, že bylo pokřtěné. Malá Alžběta Bibiana z Valdštejna měla štěstí, pokřtěná byla.³⁶ Křest se ovšem nedal provést u mrtvě narozeného syna Polyxeny Šternberské z Valdštejna (která sama porod nepřežila), a u zemřelého novorozeného syna Ctibora Vitanovského z Vlčkovíc se vykonat nestihl, ač se dítě živé narodilo. Tyto dvě události byly považovány za skutečně tragické. Rodiče tím ztráceli naději na opětovné setkání se se svým potomkem v ráji, poněvadž ten byl zbaven naděje na spasení.

3. Dobrá smrt a příprava na ni

Lidé raného novověku žili v neustálé přítomnosti smrti. Velice často umírali již jako malé děti a i nejvyšší průměrný věk byl o poznání nižší než dnes. Myšlenka na vlastní smrtelnost tak byla stále přítomná. Smrt ještě nebyla vytržena z běžného kontextu života, nebyla schovávána za zdi nemocnic a hospiců. Byla přirozenou součástí cyklicky vnímaného života, kdy život plyne od počátku do konce, aby pak došlo k jeho obnovení. Přechod z jedné fáze do druhé byl provázen přechodovými rituály. Při odchodu ze života jím byla nutnost „dobré smrti.“³⁷

V okamžicích umírání je člověk podrobován poslední a nejdůležitější

---

35 KALISTA, Zdeněk (ed.): Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic, Praha 1941, str. 210.

36 „*Dnes sem dal křtiti cerku svou kderý říkají Alžběta Bibiana, a kmotrové byli: kníže brunšvejckýho a kněžny posel, pan hrabě z Firštemberku,...*“ [27. října 1602], (In: KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (ed.): Deník rudolfinského dvořana. Adam ml. z Valdštejna 1602 – 1633, Praha 1997, str. 52.)

37 Tematicke „dobré smrti“ se v Čechách zatím nevěnovalo mnoho autorů. K nejzásadnějším patří výzkum funerální kultury šlechtického prostředí Pavla KRÁLE. Ten se, zejména ve své knize Smrt a pohřby české šlechty a dále pak ve studiích uveřejněných ve sbornících Církev a smrt a Opera romanica (viz seznam literatury), přípravou ke smrti zabývá a přibližuje jednotlivá díla. Z dalších autorů je to nepochybně Miloš SLÁDEK (Vítr jest život člověka...), který literatuře s přípravou ke smrti zasvětil jednu z kapitol svého výboru barokní prózy. Různými druhy útěšné literatury se zabývala též Marie TOŠNEROVÁ („Knížky potěšitelné“...), která ve své studii představila například i pohřební kázání.

zkoušce, zkoušce o svoji duši. Dábel dokáže využít bolesti a oslabení jedince a přinutit jej zřeknout se víry v Boha, prohrát svoji duši. I člověk, který prožil bohabojný život, dává v těchto chvílích v sázku veškeré své dosavadní úsilí a může velice snadno selhat. Proto bylo nutné se na tento poslední rituál připravovat celý život, podle hesla “memento mori”. Před smrtí je také třeba vyřešit své světské záležitosti, jako například sepsání poslední vůle, urovnání sporů a rozloučení se s přáteli.³⁸ Dopomoci k dobré smrti mohly knížky, zabývající se uměním umírat, takzvané *Ars moriendi*. Jednalo se o příručky, které přinášely ponaučení o tom, jak se na smrt připravovat a jak se při jejím příchodu zachovat. Zvyk vydávat knihy o umění umírat pochází ze středověku, zejména ze západní Evropy. Text býval doplněn sadou dřevorytů, které měly zpřístupnit problematiku dobrého umírání negramotným. Dřevoryty zobrazovaly dvojice umírajících, z nichž každý směřoval vstříc dobré či špatné smrti.³⁹ V průběhu času se podoba *artes moriendi* pozměňovala a počátkem 16. století se ze středu zájmu dostalo samotné umírání. Nutným požadavkem k správnému opuštění světa živých se stal “dobrý život.” Správnému skonání tak muselo předcházet *ars vivendi*, umění žít. Člověk se měl na smrt připravovat celý svůj život, uvědomováním si své vlastní pomíjivosti se měl na svůj skon nejlépe přichystat. Pokud by hříšný člověk nechal starosti o svou duši až na nejposlednější chvíli, dobré smrti a spasení by se mu nedostalo.⁴⁰ V okamžicích smrti už bývá o osudu duše rozhodnuto.⁴¹ Tyto pozdější spisy obsahovaly, kromě rad, jak správně zemřít, též modlitby pro umírajícího a naučení příbuzným o chování v blízkosti těžce nemocného na smrtelném loži. Jednotlivé konfese se na podobě “dobré smrti” víceméně shodovaly, rozdílem snad byla jen nutnost posledního pomazání u katolíků a křest umírajícího dítěte u protestantů, což mělo zajistit spásu.⁴²

---

38 KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice, 2004, str. 67.

39 KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice, 2004, str. 63.

40 KRÁL, Pavel: *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, in: *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku* (ed.: HOLÝ, Martin), Praha 2007, str. 8.

41 KRÁL, Pavel: *Knihy o dobrém umírání...*, str. 18.

42 KNOZ, Tomáš: *Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga*, in: *Studia historica Brunensia* 49, Brno 2004, str. 133.

Do Čech se znalost ars moriendi dostávala díky překladům zahraničních autorů, které měly dlouhou dobu převahu nad originální tvorbou. Jednalo se například o díla Erasma Rotterdamského, Johanna Spangenbergova či Jeremiáše Drexela,⁴³ která získávala oblibu u českých čtenářů až počátkem 17. století, v době, kdy byla jejich popularita v zemích původu na ústupu.⁴⁴ Otázka správného žití však zajímala také české autory,⁴⁵ kteří postupně přicházeli s vlastními pojednáními.⁴⁶ Naučení o dobré smrti však nebývala vydávána pouze v podobě příruček, ale tato tematika pronikla i do pohřebních kázání. Příkladem může být *Knížka o smrti* od Mikuláše Krupěhorského, jejíž obsah byl, původně jako kázání, přednesen na pohřbu Petra Kokořovce z Kokořova roku 1593.⁴⁷ Pohřebním kázáním, které kromě životopisných údajů či slov útěchy skýtalo také poučení o dobré smrti, je i *Artium universarum* od Matěje Cyra, který jej sepsal k uctění památky Petra Voka z Rožmberka.⁴⁸ Obsáhlá pasáž kázání, věnovaná přípravě k "dobré smrti" je nazvána *Bene beateque moriendi, to jest O moudrém umělém a blahoslaveném umření, aneb života v Pánu dokonání*. Petr Vok je zde dáván za příklad kvůli svému pečlivému přístupu k vlastní smrtelnosti. Obklopoval se předměty, připomínajícími pomíjivost lidského bytí: „*Jako i tento pán P. Petr Vok z Rožmberka vždycky před očima nad stolečkem ráčil pravou umrlčí lebku míti.*“⁴⁹ Lebku si ostatně zvolil i za svůj symbol a týmž symbolem obdarovával i své přátele: „*...hlavičku zlatou umrlčí (na níž z jedné strany napsáno bylo Memento mori, a z druhé strany Cogita aeternitatem) ráčil dáti udělati a ji svým milým přátelům za dar darovávat.*“⁵⁰ Rožmberk o sobě možná chtěl

---

43 KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty...*, str. 62 – 64.

44 KRÁL, Pavel: "Knížka o smrti" Mikuláše Krupěhorského. Příprava ke smrti v českém prostředí na přelomu 16. a 17. století, in: "Vita morsque et librorum historia." *Opera romanica* 9, České Budějovice 2006, str. 143.

45 Autorem jednoho ze spisů byl také Jan Rosacius Hořovský, který roku 1616 vydal *Každodenní modlitby s přípravou k smrti*. (Podle: KRÁL, Pavel: *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, in: *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku* (ed.: HOLÝ, Martin), Praha 2007, str. 11.)

46 TOŠNEROVÁ, Marie: "Knížky potěšitelné." Útešná literatura předbělohorské doby, in: "Vita morsque et librorum historia." *Opera romanica* 9, str. 155 – 159.

47 Podle: KRÁL, Pavel: "Knížka o smrti" Mikuláše Krupěhorského. Příprava ke smrti v českém prostředí na přelomu 16. a 17. století, in: "Vita morsque et librorum historia." *Opera romanica* 9, České Budějovice 2006, str. 141 – 153.

48 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

49 Tamtéž.

50 Tamtéž.

vytvářet obraz zbožného a na smrt se připravujícího muže, možná se i staral o budoucnost duše svých blízkých.

Cyrus upozorňuje na potřebu poctivé přípravy ke smrti, je to případ, kdy se opravdu nemusí vyplatit vyčkávat až do poslední chvíle: „...že *chce-li kdo smrti lidí blahoslavených v Pánu svůj život dokonati, ten se musí k otmu záhy, včas, nečekaje na hodinu smrti připravovati.*“⁵¹ Doporučoval také pravidelné přijímání eucharistie a pokání. Stejně tak duchovní cvičení, při kterých si člověk uvědomí vlastní hříchy a svou smrtelnost, patřila neodmyslitelně k přípravám na smrt.⁵² Své naučení rozdělil do dvou tematických celků, kdy jeden se zabýval přípravou ke smrti a druhý představil modely chování, které je vhodné dodržet při samotném příchodu smrti. Člověk, připravující se na smrt musel mít pevnou víru v Boha („*na božím slovu založenou*“⁵³) a také se na smrt neustále upamatovávat („*abychom na smrt často, anobrž ustavičně se rozpomínali*“⁵⁴).

Smrt rozeznává dvojí, tělesnou („*jest duše s tělem rozdělení a rozloučení*“⁵⁵) a duchovní. Duchovní smrt je komplikovanější, může být časná („*jenž jest duše se pánem Bohem skrze hřích rozloučení*“⁵⁶) a věčná („*jenž jest se pánem Bohem na věky věkův rozloučení a milosti jeho zbavení, a tak do pekla na zatracení se dostání*“⁵⁷). Lidé by si, podle Cyra, měli uvědomit, že smrt je děj, který se nedá zastavit. Tělesná smrt, díky stárnutí, probíhá od samotného narození a kvůli hříchům, které páchá každý smrtelník, je usmrcována duše, a to smrtí časnou (v případě méně závažných hříchů).

Kromě víry a připomínání si smrti je nutné se během života vyvarovat hříchů: „*Musíme osten aneb moc smrti, jako hadí žahadlo otupiti, k zemdení a k potlačení přivoditi, to jest hříchy a žádost zlou v sobě dusiti, mrtviti.*“⁵⁸ Jedním z posledních doporučení při přípravě k dobré smrti je potřeba pokání nad svými špatnými činy. Spokojenost sama se sebou je

---

51 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

52 KRÁL, Pavel: *Knihy o dobrém umírání...*, str. 15.

53 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

54 Tamtéž.

55 Tamtéž.

56 Tamtéž.

57 Tamtéž.

58 Tamtéž.

vyloučena, je nutné neustále litování hříchů: *“Musí člověk hřích nahodilý poznati, zatím těžkost nad ním míti, potom Bohu jej vyznati, v ošklivost pak jej vzíti...”*⁵⁹

V okamžicích posledních se musí zachovat důstojnost. Cyrus doporučuje, aby umírající všechnu bolest a trápení, kterou na něj vložil Bůh *“mile, bez reptání a trpělivě nesl, poněvadž to Pán Bůh na své věrné ne z hněvu, ale často z lásky a někdy z potřeby vykládati ráčí.”*⁶⁰ Smrt je totiž trestem za dědičný hřích a vzpouzení se boží vůli by bylo hříšné. Umírající má zavrhnout všechny světské věci, nemyslet na utrpení, ale naopak se cele oddat božím úmyslům. Nemá docházet k hysterickým záchvatům a propadání strachu z pekla, naopak, v hodině poslední se snažit o útěchu z vědomí brzkého shledání s Kristem: *“Musí se člověk v jisté naději věčného spasení ustanoviti, a ji jako kotvy cele držeti.”*⁶¹ Klidné chování bylo předpokládáno především u mužů, neboť pravý muž měl umět ovládnout své city.⁶² Především šlechtic měl i v okamžiku smrti splňovat ideál ctností.⁶³ Odchod z pozemského světa má být pokojný, lpění na životě snižuje důstojnost celého procesu. Člověk na smrtelné posteli by měl cítit vděk nad tím, že mu Bůh dopřeje dobrou smrt, mezi příbuznými a svědky: *“...však tomuž to Pán Bůh dá, aby neb náhlou smrtí zastížen, neb zabit, neb šlakem poražen nebyl, ač ani o takových když jsou věřící pochybovati se nesluší.”*⁶⁴ Náhlá smrt, neboli mors repentina, byla totiž považována za potupnou a odpornou, neboť se na ni člověk nemohl dostatečně připravit.⁶⁵ Při pokojném umírání a v dobrém svědomí, že nic z příprav nezanedbal, má věřící nakonec svou duši poručit Bohu.

Cyrovo kázání bylo vydáno tiskem, a proto se počítalo se širokou čtenářskou základnou, které měla smrt posledního Rožmberka pomoci s vlastní přípravou a smířením se. Cyruse zde popsal kompletní postup přípravy ke smrti, za pomoci mnohých citací z Bible a na názorné ukázce posledních okamžiků velmože.

---

59 CYRUS, Matěj: Artium Universarum..., Praha 1612.

60 Tamtéž.

61 Tamtéž.

62 ARIÈS, Philippe: Dějiny smrti I., Praha 2000.

63 KOLDINSKÁ, Marie: Každodennost renesančního aristokrata, Praha 2004, 178.

64 CYRUS, Matěj: Artium Universarum..., Praha 1612.

65 ARIÈS, Philippe: Dějiny smrti I., Praha 2000, str. 23.

4. Aristokratická pohřební slavnost

Lidé raného novověku byli v kontaktu se smrtí mnohem častěji než my dnes. Smrt byla možná nejdůležitějším okamžikem života, uzavírala nešťastné pozemské pachtění a nabízela začátek věčného života či zatracení. Zejména v prostředí vyšších vrstev došlo k velmi ritualizované podobě celého umírání.⁶⁶ Petráň hovoří o tom, že v té době vymíraly celé rody z řad české aristokracie.⁶⁷ Jako možný důvod tohoto stavu udává epidemie neléčitelných chorob, špatnou nutriční skladbu šlechtické stravy, způsobující selhávání oběhového a zažívacího systému, a genetické zatížení, způsobené častými sňatky mezi příbuznými.

Po smrti urozeného bylo na jeho nejbližších příbuzných (a nebo, jako například u Petra Voka z Rožmberka, dědicích), aby svému zesnulému vystrojili dostatečně reprezentativní pohřeb. Nejhonosnějších pohřbů se dočkali mužští představitelé šlechty, jakožto nositelé rodových tradic. Skromnější slavnosti byly pořádány jejich zesnulým ženám a čistě soukromou a rychlou záležitostí se stávaly dětské pohřby. Například dcera Adama mladšího z Valdštejna, dvouletá Alžběta Bibiana, byla pohřbená⁶⁸ již po dvou dnech do rodinné hrobky, tzv. sklípku.⁶⁹

Pro uspořádání honosného pohřbu byl zapotřebí nějaký čas. Proto je časté, že období mezi smrtí a vlastním pohřbem (zejména mužských) příslušníků vyšších společenských vrstev může být i několik týdnů či měsíců dlouhé. Například od smrti do pohřbu Petra Voka z Rožmberka uplynulo více než dva a půl měsíce a jeho k pohřbu jeho bratra Viléma došlo až za měsíce čtyři.⁷⁰ Ženské pohřby se však většinou odehrávaly dříve, například Kateřina Anna z Valdštejna (manželka Karla staršího ze

---

66 KOLDINSKÁ, Marie: Každodennost renesančního aristokrata, Praha 2004, str. 175.

67 PETRÁŇ, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, Praha 1997, str. 212.

68 " [21. srpna 1604] *Dnes sem dal cerku svou mrtvou na Hrádek do sklípku, tu kde se kladem, vézti.*" (in: KOLDINSKÁ, Marie, MAŤA, Petr (ed.): Deník rudolfinského dvořana. Adam ml. z Valdštejna 1602 – 1633, Praha 1997, str. 89.)

69 Sklípek (cave) je zděná krypta. (ARIÈS, Philippe: Dějiny smrti I., Praha 2000, str. 69.)

70 Petr Vok zemřel 6. listopadu 1611 a pochován byl 30. ledna 1612.

Žerotína) zemřela 7. srpna 1605 a pohřbena byla již třicátého téhož měsíce.⁷¹

Šlechtické pohřby se podle tradice a církevních předpisů dělily na dvě části, vystavení těla, neboli ostentio corporis a pohřební obřad, takzvaná pompa funebris.⁷²

4.1. Balzamování a ostentio corporis

Vzápětí po smrti došlo k zavření úst, zatlačení očí a omytí těla mrtvého,⁷³ případně k balzamování. Podobně jako většina pohřebních zvyklostí, tak i omývání mrtvého má své kořeny již ve středověku. Mytí těla, stejně jako křest, mělo znamenat duchovní očistu. Zvyk otevírat a pitvat tělo zemřelého pochází v evropském prostředí již ze 14. století,⁷⁴ kdy se tak činilo u významných osobností, které bylo potřeba uchovat pro pohřeb na vzdáleném místě. Tehdy se tělo rozdělilo na několik částí a nechalo se vařit ve vodě, až se oddělilo maso od kostí. Kostí se poté považovaly za důstojné ostatky a bylo možno je převést na místo určení, aniž by mrtvé tělo zasáhly hnilobné procesy. Tento poměrně nechutný a pro vykonavatele jistě i nepříjemný obyčej byl častokrát církví kritizován a nakonec jej papež Bonifác VIII.⁷⁵ roku 1299 zakázal, ovšem bez nějakých větších výsledků, protože „vaření mrtvých“ se praktikovalo až do zmiňovaného 14. století. Nakonec je v 15. století nahrazeno klasické balzamování těla. Tohoto se využívalo zejména při královských pohřbech, kdy zvyk vystavovat panovníkovo mrtvé tělo vyžadoval, aby mrtvola byla v reprezentativním stavu.

Při balzamování se vyjímaly vnitřní orgány, které byly ihned pohřbeny, přičemž zvláštní péče se věnovala srdci, které mohlo být uloženo do zdobené schránky a poté uloženo do vlastního hrobu. Balzamování se postupně stane populárním i u raněnovověké šlechty, zejména kvůli určování příčin smrti a v souvislosti s předpohřební tradicí vystavování

---

71 KRÁL, Pavel: Smrt a pohřby..., str. 220.

72 PETRÁŇ, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, Praha 1997, str. 215.

73 OHLER, Norbert: Umírání a smrt ve středověku, Jinočany 2001, str. 95.

74 ARIÈS, Philippe: Dějiny smrti II., Praha 2000, str. 84.

75 OHLER, Norbert: Umírání a smrt ve středověku, Jinočany 2001, str. 123.

těla, *ostentio corporis*.

Vystavení těla před pohřbem mělo sloužit jako důkaz o „dobré smrti“ dotyčného, kdy měl, jako správný křesťan, skonat klidnou a nenásilnou smrtí, která nezanechá na těle žádné stopy. Vystavování nebožtíka souvisí i s tehdejší „teorií dvou těl“.⁷⁶ Podle této teorie existují dvě těla: tělo přírodní a tělo sociální. Přírodní tělo opouští náš svět, ale ještě než se tak stane, zajistí (svým vystavením veřejnosti) život tělu sociálnímu. Sociální tělo tak žije dál, v kolektivní paměti.

Mrtvé (a balzamované) tělo bylo oděno do nejlepších a nejdražších látek (nejvíce se používalo brokátu a sametu⁷⁷) a ozdobeno drahocennými šperky. Pohled na něj tak měl být působivý a jeho účelem bylo zanechat v divákovi trvalý dojem.

4. 2. *Pompa funebris*

Pohřební obřad, neboli *pompa funebris*, se skládal z dalších dílčích částí, kterými byli pohřební průvod (*kondukt*), dále církevní obřady při vyzvedávání rakve a jejím ukládání do hrobu a mezitím také bohoslužba v kostele. Zorganizovat pohřební slavnost a oznámit smrt dotyčného širokému okolí bylo, nejenom časově, náročné, a proto se k řízení příprav pohřbu zvali zkušení jedinci, takzvaní direktori.

Samotné oznámení smrti bylo symbolicky velmi důležité, neboť se věřilo, že zesnulý může v klidu odejít na onen svět teprve tehdy, až se o jeho smrti dozví široké okolí. Až „zemře“ i ve vědomí ostatních lidí. Rodinní příslušníci zemřelého rozesílali svým přátelům a významným osobnostem dopisy s informací o nedávném úmrtí. Bylo zvykem vydávat rovněž tzv. „smuteční tisky“, které o smrti informovaly širokou veřejnost. Adresát smutečního dopisu mohl být také požádán, aby zprávu o úmrtí šířil dále a informace o zesnutí se tak rychleji dostala do obecného povědomí.⁷⁸ Následně mohla o smrti zpravovat tištěná pohřební kázání (kterými se budu více zabývat později), ovšem ta vycházela s jistým zpožděním po

---

76 KRÁL, Pavel: Smrt a pohřby..., str. 172.

77 PETRÁŇ, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury II/1, Praha 1997, str. 215.

78 KRÁL, Pavel: Rituál a ceremoniál, in: Studia historica Brunensia 49/2002, str. 73.

pohřbu, takže už nemusela podávat aktuální výpověď.

Mrtvý šlechtic byl tedy nabalzamován, ozdoben drahocným šatem, vystaven na obdiv veřejnosti, jeho příbuzní rozeslali "parte", kněz si připravil pohřební kázání, sjeli se smuteční hosté, vše potřebné bylo zorganizováno, poddaní se postavili kolem cest, kudy měla rakev projíždět a nejnáročnější a nejsymboličtější⁷⁹ část pohřební slavnosti – průvod – mohla začít.

Ve smutečním průvodu se naplno projevila snaha rodiny prezentovat se co nejhonosněji a nejurozeněji. Doprovázení mrtvého jeho dědicem mělo symbolizovat nepřetržitou kontinuitu rodu, kdy možná jeden člen umírá, ale je vzápětí nahrazen dalším, neméně urozeným. Dochází zde ke zviditelnění se nového pána a jeho zaujetí místa ve společnosti po svém předku.⁸⁰ Pokud však byla kontinuita rodu narušena, jako například při smrti Petra Voka, který zemřel bez potomků, snažili se dědicové vytvořit alespoň iluzi rodového pokračování, svého blízkého sepjetí s rodem nebožtíka.⁸¹

Smuteční průvod míval jasně danou strukturu. Nejdůležitější částí konduktu byly máry s rakví zemřelého, které byly neseny či veženy uprostřed průvodu. Druhá nejdůležitější část průvodu patřila mužským příbuzným a přátelům. Za marami kráčeli dědicové, za nimi přátelé zesnulého a významní hodnostáři. Ženám, příbuzným a členkám fraucimoru, byl vyhrazen až úplný konec. Zde, na rozdělení průvodu na mužskou a ženskou část, se přesně odráží jejich tehdejší rozdílné společenské postavení. Čelní část smutečního průvodu patřila církevním představitelům, mezi nimiž zaujímal privilegované místo kněz, chystající se v kostele vykonat smuteční obřad. Vítána byla rovněž účast dětí, nejčastěji žáků místních škol, protože dětská modlitba byla považována za nejúčinnější. V přední části průvodu bývali rovněž zastoupeni vojáci a poddaní, se svícemi v rukou. Dále zde mohli být k vidění členové zbožných bratrstev a řeholníci. V úvodní části konduktu byly rovněž

---

79 Pohřební průvod měl být symbolem navracení, kdy se do země vrací tělo, z níž bylo stvořeno a Bohu se navrácí duše, kterou tělu propůjčil. (Podle: SLÁDEK, Miloš: Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze, Jinočany 2004, str. 158.)

80 KRÁL, Pavel: Smrt a pohřby..., str. 173.

81 Tento postup je jasně vyzorovatelný při jednání Jana Zrynského ze Serynu, organizátora pohřbu Petra Voka. (Podle: KRÁL, Pavel: Rituál a ceremoniál..., str. 76.)

neseny symbolické předměty, jako například erby, korouhve a prapory. Na rakvi samotné bývaly umístěny *mortuaria* (pohřební štíty s erbem).

Průvod vycházel z místa uložení mrtvého těla a směřoval na místo jeho pohřbení. Pokud se však obě lokality nenacházely ve stejném městě, mohl smuteční průvod (ovšem ve značně zjednodušené podobě) putovat déle, mnohdy několik dní.⁸²

Cílem konduktu byl kostel, kde proběhlo poslední rozloučení se zesnulým a ten byl poté uložen do hrobu. V katolickém prostředí byly preferovány zádušní mše a u protestantů se střídaly modlitby se zpěvem a nakonec bylo proneseno pohřební kázání.

Zakončením pohřebních slavností se stala pohřební hostina, která se započala vzápětí po pohřbu a mnohdy trvala několik dní. Při hostině se do středu pozornosti dostává již nástupce, pořadatel pohřbu nebo nová hlava rodiny.⁸³ Rodina se po pohřbu ujistí o své soudržnosti a získá novou "hlavu", která o ni přejímá do budoucna péči.⁸⁴ Pompéznost šlechtických pohřebních slavností měla i své odpůrce. Například Adam mladší z Valdštejna se přál prostý pohřeb *"bez všelijakých zbytečných nákladů a prachtů."*⁸⁵ Mnohé prvky šlechtických pohřbů přešly postupně do měšťanské a lidové kultury.

4. 3. *Smrt a pohřeb Petra Voka z Rožmberka z pohledu dobových pramenů*

Vzhledem k tomu, že je má práce zaměřena na ženská pohřební kázání, může se zdát nepatřičné, když je často zmiňován právě tento šlechtic. Je to díky tomu, že jsem chtěla využít pramenů, které detailně popisují celý proces šlechtického pohřbu a nastítnit tak, jak celá záležitost mohla probíhat, ve skromnějších podmínkách, při smrti Alžběty a Polyxeny z Valdštejna.⁸⁶ Petr Vok z Rožmberka se pak naskytl jako jeden z možných

---

82 Tak bylo mrtvé tělo Alžběty Valdštejnské z Valdštejna převezeno ze Sázavy do Hrádku, Vilém z Rožmberka posmrtně cestoval z Prahy do Českého Krumlova a jeho bratr, Petr Vok z Rožmberka se vydal na svou poslední pouť z Třeboně do Vyššího Brodu.

83 KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby...*, str. 212.

84 OHLER, Norbert: *Umírání a smrt ve středověku*, Jinočany 2001, str. 108.

85 KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby...*, str. 192.

86 Všichni zmiňovaní navíc zemřeli v poměrně krátkém časovém údobí, v průběhu předbělohorského desetiletí.

vhodných příkladů, neboť existuje dobová kronika, mapující jeho život, přípravu na smrt a též pohřeb.⁸⁷ Dále pak zmiňují Cyrovo kázání, které se mi jeví jako skvělý příklad propojení klasického pohřebního kázání s naučením ars moriendi. Množství pramenů, které by informovaly o úmrtích a pohřbech manželky a dcery Adama mladšího z Valdštejna, je pak o poznání nižší. Nabízí se tak i srovnání přístupu k oběma pohlavím, jakého se jim dostalo v okamžicích smrti či ujištění se, zda z těchto pramenů půjde vyzdobit dobový ideál muže a zejména ženy.

Pohřeb Petra Voka z Rožmberka byl mimořádnou záležitostí. Nejednalo se pouze o rozloučení s významným šlechticem, ale také o poslední sbohem celému slavnému rodu, protože Petr Vok zemřel jako poslední a bezdětný představitel rodiny. Tento fakt zohlednil kněz Matěj Cyrus⁸⁸ při sestavování slavnostního kázání.

“...Smrt (ach nastojte) a již i pohřeb slavné a svaté paměti, vysoce urozeného knížete a pána, pana Petra Voka Ursina z Rožmberka, vladaře (a to posledního) slavného a starožitného rodu a domu Rožmberského...”⁸⁹

Příčiny smrti a průběh pohřbu popisuje Václav Březan.⁹⁰ Tělo Petra Voka bylo pitváno⁹¹ a balzamováno⁹² již v den jeho smrti, tedy 6. listopadu. Neumíral sám a beze svědků, mimo sloužících a duchovního Matěje Cyra byli Rožmberkově skonu přítomni jeho dědicové,⁹³ Jan Jiří ze Švamberka

---

87 PÁNEK, Jaroslav (ed.): Březan, Václav: Životy posledních Rožmberků I., II., Praha 1985.

88 Žil v letech 1566-1618.

89 CYRUS, Matěj: Artium Universarum..., Praha 1612.

90 PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985.

91 *“...plíce všechny zkažené, játra zpekla; v měchýři našel se veliký kámen na konci špičatý a ten mu mnoho bolesti činil.”* (In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 632.)

92 *“Potom to tělo obyčejem knížecím kořením i jinými vonnými věcmi doplněno, pomazáno a balzamováno, do černých šatů oblečeno a v pokoji nárožním, krásným proti ryňku položeno, vykontrfellováno a hlídáno. 8. novembris, jenž bylo v outerý po sv. Linhartu, dolů do sklepu prostředního při placu podle čelední světnice snešeno a tu položeno. Moh se naň každý podívati.”* (In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 632.)

93 Mezi Rožmberky a Švamberky existovala dědická smlouva, podle které, v případě vymření celého rodu, připadl jeho majetek druhé straně. Petr Vok pak podle této smlouvy sestavil roku 1610 svoji závěť, která jeho majetek dělila mezi Švamberka a Jana Zrinského, ke kterému měl Vok velmi blízký vztah. Do dědictví Zrinského spadala i patronace nad vyšebrodským klášteřem, tradičním pohřebišťem Rožmberků, čímž symbolicky naznačil, že právě Zrinského považuje za pokračovatele rodové tradice. (Podle: BŮŽEK, Václav a kol.: Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků, Praha 2009, str. 154 – 155.)

a Jan Zrinský ze Serynu, Vokův synovec.⁹⁴ Ten však několik měsíců po pohřbu svého strýce na onen svět následoval a Jan Jiří ze Švanberka, dědic veškerého Zrinského majetku, tak mohl využít zkušeností nabytých při organizaci Rožmberkova pohřbu při posledním rozloučení s Janem Zrinským ze Serynu.⁹⁵

Ani úmrtí hlavy rodu nemělo znamenat jeho konec, snažili se zachovat kontinuitu. Smrtí jednoho nic nekončí, na jeho místo nastupuje další a sláva rodu se může dál zdárně rozvíjet. V případě Petra Voka, posledního Rožmberka, byla situace odlišná.

Další fází předpohřebních příprav bylo uložení těla do *dřevěné* rakve. U Petra Voka se tak stalo 15. listopadu, tedy téměř deset dní od jeho úmrtí.

Uložení do rakve *cínové* proběhlo 11. prosince, kdy bylo drženo též prvním kázání nad mrtvým.⁹⁶ Teprve až 30. ledna následujícího roku se přistoupilo k samotnému pohřbu (od smrti Petra Voka již touto dobou uplynuly bezmála tři měsíce). Tělo Petra Voka bylo vyneseno z třeboňského zámku a v pohřebním průvodu bylo přepraveno do tamního farního kostela sv. Jiljí.⁹⁷ Václav Březan popisuje velkolepý průvod, kterého se zúčastnili stovky lidí, šlechticů i poddaných. V kronice uvádí na 48 míst, která v průvodu zaujímaly skupiny či jednotlivci. V čele, tedy na místě prvním *"postaveno bylo 200 sedláků a robotných lidí z panství třeboňských v černých kápích, držev každý jednu černú svíci neb fakuli a při ní erb rožmberský; mezi nimi všecken ten kondukt a pompa pohřební vedena a vykonána..."*⁹⁸. Na třetím místě šly děti: *"...30 párů pacholátek v kápičkách černých..."*⁹⁹, neboť modlitby dětí, ještě nezkažených hříšným životem, byly považovány za nejúčinnější.¹⁰⁰ Aby široká veřejnost vzala na vědomí, že právě pohřbívají posledního člena rodu, nesl na osmáctém místě pan

---

94 Kterým bude, jako jediným dědicům Petra Voka, následně dedikováno i Cyrovo pohřební kázání.

95 BŮŽEK, Václav a kol.: Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků, Praha 2009.

96 *"...kněz Tobiáš Vinter z Prahy na Třeboni ráno znamenité kázání učinil velmi rétoricky..."* (In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 635.)

97 PÁNEK, Jaroslav: Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989, str. 337.

98 PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 637.

99 Tamtéž.

100 KRÁL, Pavel: Pavel: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice, 2004.

Jan Bejšovec korouhev s obráceným rožmberským erbem.¹⁰¹ Tělo mrtvého bylo nesené až na třiatřicátém místě a to "od 24 osob rytířských"¹⁰² a bylo provázeno těmi nejvýznamnějšími představiteli měst rožmberských panství. Platilo pravidlo, že čím blíže k márám se smuteční host nacházel, o to významnější osobu se jednalo.¹⁰³ Rakev po obou stranách provázelo na padesát městských úředníků, nesoucích rodové erby. Za márními šli "v smutku, zahrazení v tváři"¹⁰⁴ Rožmberkovi dědicové, v čele s Janem Jiřím ze Švamberka,¹⁰⁵ následováni dalšími představiteli šlechty a měšťanstva. Průvod uzavírali, "s velikú truchlivostí, lítostí srdce, kvílením a pláčem,"¹⁰⁶ prostí lidé. Následovala pohřební bohoslužba, při které pronesl Matěj Cyrus, senior Jednoty bratrské, svoji řeč.

5. Pohřební kázání

Koncem středověku se, díky rozšíření knihtisku, značně zvýšila informovanost lidí o všemožných náboženských tématech. Kazatelé měli jedinečnou příležitost, jak díky tištěným letákům a kázáním šířit své myšlenky i mezi prosté a méně vzdělané lidi.¹⁰⁷ Letáky mohly, ve své zjednodušené formě, kdy hlavní informaci neslo obrazové vyjádření, ovlivňovat i myšlení negramotných lidí. Otázka smrtelnosti, pomíjivosti všech světských statků a lidské nicotnosti před Bohem, to vše se stalo

---

101 "...korouhev rovně jako předcházející, nežli s erbem rožmberským dolů obráceným a literami těmito: ILL. P. W. U. D. A R. E P. B. C. E. A. o. VI. novembris A. 1611, to jest »Illustrissimus Petrus Wok Ursinus, dominus a Rosenberg, e primatibus Bohemorum celsissimus et antiquissimus, obiit VI. novembris anno 1611 [Vysoce osvícený Petr Wok Ursinus, pán z Rožmberka, nejvznešenější a nejstarší z českých velmožů, zemřel 6. listopadu 1611]«, nesl pan Jan Bejšovec, a to proto dolů obrácený, že rod pánů Rožmberských v Čechách již přítrž vzal..." (In: PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 635.)

102 PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 636.

103 KRÁL, Pavel: Pavel: Smrt a pohřby..., str. 220.

104 PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 637.

105 Švamberkové celý pohřeb financovali a stálo je to nemalou částku, přes osmnáct tisíc míšeňských kop. (podle PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985.)

106 PÁNEK, Jaroslav (ed.): BŘEZAN, Václav: Životy posledních Rožmberků II., Praha 1985, str. 637.

107 HUIZINGA, Johan: Podzim středověku, Jinočany 1999, str. 227-248.

součástí lidové kultury, neoddělitelnou částí každodenního života. V 16. století se začíná, v rámci funerální kultury, prosazovat nový žánr, a sice tištěná pohřební kázání. Počátek jejich používání klademe do prostředí německé luteránské šlechty. Sám Martin Luther již roku 1519 vydává *Sermon von der Bereytung*, spis, díky kterému mezi protestanty zdomácněla literatura, zabývající se smrtí.¹⁰⁸ První pohřební kázání vydal Luther, při příležitosti pohřbu kurfiřta Jana Saského, až roku 1532 ve Wittemberku.¹⁰⁹ V jeho předmluvě uvedl, jak mají být pohřební kázání vydávána. Luther u mrtvých nevyzdvíhal jejich politické či jiné světské úspěchy, ale naopak se soustředil na jejich duchovní život a okamžik smrti, kdy sváděli konečný boj o svou duši s ďáblem, které se snažil posluchačům/čtenářům dávat za příklad. Kázání, a to nejen pohřební, pro něj bylo vrcholem každé bohoslužby.¹¹⁰

Pohřební kázání rychle získala velkou oblibu a ve dvou stoletích, přibližně mezi léty 1550-1750, zažívala největší rozmach. Jak jsem již zmínila, zvyk vydávat pohřební kázání pochází od luteránské šlechty, zejména z oblasti středního Německa, území, na jihu ohraničeném řekou Mohanem a na severu pomyslnou hranicí mezi městy Berlínem a Osnabrückem, a dále v menším množství v hornoněmeckých městech.¹¹¹ Nejčastěji byla pohřební kázání vydávána v trojici měst Leipzig, Braunschweig a Helmstedt.¹¹² Sládek dále uvádí, že obliba pohřebních kázání se v Německu držela po celé 17. století, ale v polovině století 18. upadala a po roce 1750 již nebylo vytištěno ani jediné,¹¹³ alespoň ne v podobě, ve které byla nejúspěšnější. Zvyk vydávat pohřební kázání se v některých místech dodržuje dodnes.¹¹⁴ Rudolf Lenz pohřební kázání statisticky prozkoumal podle sociálního původu jejich vydavatelů a došel k závěru, že horní vrstvy tvořily 87% všech pohřebních kázání a střední vrstvy pouhých 8,5%. Poměr kázání se

---

108 LENZ, Rudolf: De mortuis..., str. 9.

109 Tamtéž.

110 DUGAN, Eileen T.: The Funeral Sermon as a Key to Familial Values in Early Modern Nördlingen, in: The Sixteenth Century Journal, XX, No. 4, 1989, str. 634.

111 LENZ, Rudolf: De mortuis..., str. 17.

112 SLÁDEK, Miloš: Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století. In: Česká literatura doby baroka: Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století / Red: WOLFOVÁ, Eva, Praha 1994, str. 192.

113 Tamtéž.

114 Například v Basileji se dodnes udržel zvyk číst nad hrobem životní příběh zesnulého. (LENZ, Rudolf: De mortuis..., str. 14.)

lišil i podle pohlaví zemřelého. Mužská kázání měla se svými 61,5% jednoznačnou převahu oproti kázáním ženským 34% a 4% dětským.¹¹⁵

V českém prostředí zažívají pohřební kázání svůj rozkvět později, až na počátku druhého desetiletí 17. století a nikdy se nevyrovnala německým, ani co do počtu, ani co do kvality zpracování. Z let 1650 – 1750 se dochovalo zhruba třicet českých tištěných kázání, ani německá a latinská produkce se neprojevila ve větší míře.¹¹⁶ Česká pohřební kázání se ve většině případů také týkala luteránské šlechty a vyšších vrstev, už kvůli jejich vysoké pořizovací hodnotě.¹¹⁷ Výrazně méně se pak vyskytovala u středních vrstev.

Jednotlivé konfese na funkci pohřebních kázání nahlížely odlišně. Zatímco pro protestanty představovala především útěchu a ujištění o dobré smrti zemřelého, u katolíků plnila kázání ještě jinou funkci. Měla sloužit jako trvalá připomínka nebožtíka, aby nebyl zapomenut a jeho pozůstalí se modlili za spásu jeho duše v očistci.¹¹⁸ U obou však převládala tendence vykreslit skutky mrtvého co možná nejpochvalněji, kázání totiž, v rámci uchování obrazu dobového ideálu,¹¹⁹ pojednávala spíše o představě jak měl dotyčný žít a ne jak ve skutečnosti žil.¹²⁰ Různé druhy funkcí pohřebních kázání rozpracoval Milan Svoboda.¹²¹ Zmiňuje funkci aktuální, kdy kázání přináší útěchu pozůstalým v krátké době po úmrtí, či o něm informuje ty, kteří se pohřbu zúčastnit nemohli. Dále zmiňuje funkci dlouhodobou, patrně nejdůležitější. Dlouhodobou funkcí pohřebních kázání bylo trvalé svědectví o životě jedince, utváření ideálního obrazu o jeho rodě a činech. V neposlední řadě zde byla i didaktická funkce, kdy se pohřební kázání stávala příkladem o "dobrém umírání."¹²²

Původně byla pohřební kázání určena pouze malému okruhu přátel a

---

115 Tamtéž, str. 20.

116 SLÁDEK, Miloš: Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy, Jinočany 1995.

117 V Polné dostával kněz v roce 1594 jeden a půl groše bílého, ale za kázání nad mrtvým až 30 bílých grošů, nebo kopu míšeňských. (SLÁDEK: Poznámky..., str. 139.)

118 PAVLÍČKOVÁ, Radmila: Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku, České Budějovice, 2008, str. 18 – 19.

119 Tamtéž, str. 68.

120 Tamtéž, str. 8.

121 SVOBODA, Milan: Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: Šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí (srovnání a metody interpretace textů z historického hlediska), in: "Vita morsque et librorum historia." Opera romanica 9, České Budějovice 2006, str. 169 – 181.

122 Tamtéž, str. 172 – 173.

příbuzných zemřelého, ale později, kdy se stala oblíbenou součástí lidové četby, vycházela ve větším nákladu, 100 – 300 výtisků.¹²³

Pohřební kázání se, zejména v případech nižších vrstev, mohla dochovat jako jediný záznam o existenci jedince. Bez nich by mohl dotyčný upadnout ve věčné zapomnění. Nemohou-li sloužit jako naprosto věrohodné zdroje informací, kvůli možnému zkreslení údajů při snahách představit zemřelého v lepším světle, stále se dají chápat jako zdroj tehdejší představy o životě, chování lidí a jejich přístupu ke zbožnosti. Nedá se předpokládat, že by kázání byla vyloženě lživá, ale ta, která by haněla zesnulého, jsou zastoupena řídce.¹²⁴ Autor kázání mě právo o hříšících pomlčet. Vést jej mohl takt, a nebo lítost nebožtíka nad svými činy, kterou mohl projevit na sklonku života.¹²⁵ Spíše však měla kázání povinnost na prohřešky poukázat, avšak i vůči této praxi existovala obrana. Pokud se pozůstalí báli ostudy či diskreditace rodiny, kvůli činům svého mrtvého příbuzného, mohli požádat o jiné kázání. Jestliže bylo přesto hanlivé kázání nad hrobem proneseno, stále se ještě dalo zabránit jeho tisku a masivnějšímu rozšíření. Knězi, který kázání připravil k vydání, mohli příbuzní poskytnout vlastní dodatky, které pak zabránily pozdější kritice zemřelého. Nadměrná vylepšování byla vyloučena, díky úředním předpisům a sociální kontrole, která v tehdejší společnosti hrála velkou roli a jakékoliv hrubé zkreslení všeobecně známých faktů by se dočkalo odsouzení. Samotný autor by si stěžil ve svém kázání vymýšlel, uváděl by tak v ohrožení svoji profesní reputaci.¹²⁶

I u nižších vrstev se pohřební kázání stala oblíbenou útěšnou a povznášející literaturou.¹²⁷ Obchodovalo se s nimi, byla snadno dostupná na trzích apod. Vznikaly též sbírky pohřebních kázání, někteří lidé si jednotlivé výtisky nechávali svazovat dohromady.¹²⁸

Názor, že katolická pohřební kázání stála spíše na okraji zájmu a nestala

---

123 SLÁDEK, Miloš: Vít je život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze, Jinočany 2000.

124 LENZ, Rudolf: De mortuis..., str. 25.

125 Tamtéž.

126 LENZ, Rudolf: De mortuis..., str. 25.

127 PAVLÍČKOVÁ, Radmila: Triumphus..., str. 17.

128 Spojená byla například kázání nad Alžbětou z Valdštejna s kázáním nad mrtvým synem Ctirada Vitanovského z Vlčovic. Miloš SLÁDEK (viz pozn. 6) zmiňuje např. sbírku jednatřiceti pohřebních kázání Blažeje Borovského z Borovna, Manipulus concionum funebralium, str. 194.

se pevnou součástí katolických pohřbů, byl překonán.¹²⁹ Katolická pohřební kázání se v českých zemích před Bílou Horou vyskytovala pouze výjimečně a většinou v případě úmrtí nejvýznamnější církevní osoby. Mezi katolíky se zvyk držet kázání ustálil až později, kolem poloviny 17. století.¹³⁰ Ani v pobělohorském období nedošlo u katolíků k výraznějšímu rozšíření pohřebních kázání. Důvodem mohl být rozdílný konfesijní pohled na člověka a umírání,¹³¹ či finanční situace střední a nižší šlechty, která byla bělohorskými událostmi značně postižena.¹³² Katolická kázání nebyla tak přísně vázána pravidly pro výstavbu textu a kněz se zaměřoval spíše na přirovnávání zemřelého ke svatým, mohl pracovat s díly antických teologů a církevních otců,¹³³ na rozdíl od kazatelů protestantských, pro které byla východiskem Bible. Také způsob sdělování biografických informací byl u obou konfesí odlišný. Zatímco protestantští kazatelé oddělují životopisné údaje od zbytku kázání, u katolických prostupují celým textem.¹³⁴

Protesty vůči pohřebním kázáním byly časté i v Anglii, kde se tento zvyk prosadil v 15. století.¹³⁵ Byla považována za papeženecký zvyk a mnozí duchovní také pochybovali o správnosti tohoto rituálu, o kterém není zmínka v Písmu. Rovněž chvála zemřelého v kázáních byla vnímána jako pohanský zvyk. Navrhované řešení těchto rozporů, totiž nezmiňovat zemřelého v kázání při jeho pohřbu, se však neujalo.¹³⁶

5. 1. Formát kázání a jejich složení

V počátcích vycházela pohřební kázání deseti až dvaceti stránková, v

---

129 PAVLÍČKOVÁ, Radmila: Triumphus..., str. 24.

130 SLÁDEK, Miloš: Nit příze v rukou tkalce aneb Na okraj pohřebního kázání V. A. Kozojedského z roku 1676, in: Posel z Budče 16/1999, str. 26.

131 SLÁDEK, Miloš: Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy, Jinočany 1995.

132 Tamtéž.

133 SLÁDEK, Miloš: Nit příze v rukou tkalce..., str. 26.

134 PAVLÍČKOVÁ, Radmila: Triumphus..., str. 196.

135 CARLSON, Eric Josef: English Funeral Sermons as Sources: The Example of Female Piety in Pre-1640 Sermons. In: Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 32, No. 4, 2000, str. 569.

136 Tamtéž, str. 571.

oktávovém či kvartovém formátu.¹³⁷ Při svém vrcholu koncem 17. století dosahovala sta až dvouset stránek ve foliovém formátu. Jednou z nezanedbatelných funkcí pohřebních kázání byla i prezentace mrtvého a jeho rodu. Při snaze zvýšit prestiž a okázalost rodu byla tištěná kázání graficky zdobena. Celostránkové obrazové přílohy, znázorňující podobiznu mrtvého, jeho rodinu či castrum doloris, však výrazně zvedaly cenu za tisk. Proto byly tyto zdobné prvky původně vyhrazeny pouze šlechtě či vyšším vrstvám. Mimo náročná zobrazení mohla být vyzdobena pouze titulní strana, například rostlinnými motivy, ikonografickými motivy smrti, používáním zdobných druhů písem a podobně.¹³⁸

Kázání, kterými jsem se zabývala,¹³⁹ vznikla všechna mezi roky 1612-1620, tedy v období, ve kterém pohřební kázání v Čechách ještě nedosahovala vysoké umělecké hodnoty, jednalo se o prostý text, občas doplněný drobným rytinovým motivem. Jediným výtvarným projevem zde tak mohla být například změna písma, kdy jinak bývají psány smuteční básně a jinak text samotného kázání.

5. 2. Důvody vzniku

Pozůstali si chtěli uchovat věčnou vzpomínku na svého mrtvého, chtěli mu, na stránkách pohřebního kázání, zajistit další život na zemi. Šlechtičtí pozůstali si přáli důstojným způsobem uctít a reprezentovat celý svůj rod. Z důvodů prestiže stoupala oblíbenost pohřebních kázání i u měšťanských vrstev, z nichž se někteří, méně majetní, neváhali zadlužit, aby svému zemřelému příbuznému dopřáli reprezentativního pohřebního kázání. Z Anglie 16. století se mnoho pohřebních kázání nezachovalo. Většina pohřbů se totiž odehrávala bez nich, ale pokud měl umírající zájem na tom, aby nad jeho tělem kázání vysloveno bylo, obvykle o to zanechal

---

137 Což je i přibližný formát mnou zkoumaných kázání.

138 PAVLÍČKOVÁ, Radmila: Triumphus..., str. 52-66.

139 CYKÁDA, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha, 1614.

CYRUS, Matěj: Artium universarum..., Praha, 1612.

ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební..., Praha, 1614.

MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha, 1620.

ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební..., Praha 1620.

zmínku ve své poslední vůli.¹⁴⁰ Carlson uvádí, že 27 testamentů z hrabství Suffolk z let 1620 – 1626 obsahovalo ubezpečení se o pohřebním kázání. V poslední vůli bývala zmiňována také cena, kterou byl budoucí nebožtík ochoten uhradit “za svůj pohřeb a pohřební kázání”.¹⁴¹ Na druhou stranu však ne každý uvedl žádost v poslední vůli, mnohdy se mohlo jednat tak říkajíc o prosbu v poslední chvíli na smrtelné posteli. Umírající si často sithl, v rámci přípravy na smrt, sám určit, co má být obsahem kázání, proneseného nad jeho mrtvým tělem.¹⁴²

5. 3. Příprava pohřebního kázání

Schopnost složit a přednést (nejenom) pohřební kázání byla pro kněze otázkou osobní prestiže. Jak již bylo uvedeno, kázání se tiskla v poměrně velkém nákladu a kněz mohl vejít ve známost v širokém okruhu lidí. Mohl tak upozornit na své teologické a rétorické schopnosti, nebo zapůsobit na vyšší vrstvy a získat například lépe placené místo.¹⁴³ Příprava kázání byla dosti náročná, trvala obvykle několik dní a myšlenky v něm obsažené se tříbily celá léta.¹⁴⁴ Není proto divu, že v případě, kdy kázání nevyšlo ve velkém nákladu (nebo bylo pouze předneseno na pohřbu), mohl kněz některé části znovu použít v případném budoucím kázání. Je to pochopitelné, protože každý si nakonec vytříbil svůj vlastní styl a kázání od jednoho autora si tak mohou být podobná.

Jednotlivé fáze přípravy kázání vycházely z antické rétoriky. Miloš Sládek předkládá toto rozdělení:¹⁴⁵

- *inventio* – kněz nalézal látku, která by nesla hlavní myšlenku řeči. Za základ mohl použít například citátu z Bible. Pozornost byla

---

140 CARLSON, Eric Josef: English Funeral Sermons..., str. 567-597.

141 Tamtéž, citace z posledních vůlí Lancelota Ridleyho a Agnes Wicks, str. 574.

142 KLOKE, Ines Elisabeth: Die gesellschaftliche Situation der Frauen in der Frühen Neuzeit im Spiegel der Leichenpredigten, in: Peter – Johannes SCHULER: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, Sigmaringen 1987, str.150.

143 LENZ, Rudolf: De mortuis..., str. 17.

144 SLÁDEK, Miloš: Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných příležitostných a svátečních kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století, Praha 2005, str. 15.

145 Tamtéž, str. 16.

věnována především Starému zákonu, zejména první a druhé knize Mojžíšově a čtyřem knihám královským. Z Nového zákona zaujímala hlavní místo především evangelia (hlavně Matoušovo a Lukášovo) a z epištol List Korintským.

- *dispositio* – dochází k rozvrhování si řeči, třídění myšlenek.
- *elocutio* – vypracovává se řečnický přednes, uvadí se různé metafor, alegorie, slovní hříčky. Přednes měl být dojmavý a ozdobný.
- *memoratio* – bylo konečným bodem přípravy. Zbývalo naučit se kázání nazpaměť. Kněží se je učili po jednotlivých částech, aby v případě výpadku paměti byli schopni nějak navázat.

Toto byl postup k vypracování jakéhokoliv kázání. Níže uvádím, z jakých jednotlivých částí se skládala kázání pohřební. Struktura pohřebních kázání postupem času vykrystalizovala ve všeobecně dodržovanou normu. Text kázání se, opět podle Miloše Sládka,¹⁴⁶ dá rozdělit do tří částí:

- *laudatio* - ve kterém je chváleno dobré jméno zemřelého.
- *lamentatio* - zde kněz hořekuje nad ztrátou toho určitého člověka.
- *consolatio* - po projevení smutku musí nastat smíření se s vědomím, že dotyčný je již u Pána, kněz utěšuje pozůstalé.

Tyto tři části byly de facto základem každého kázání, ač v jednotlivých případech mohla být jedna potlačena na úkor druhé a celek mohl být obohacen o další, do výše uvedeného seznamu nezapadající, pasáže.

6. Rozbor pohřebních kázání

Ačkoliv jádrem mé bakalářské práce jsou pohřební kázání nad ženami, ráda bych, pro možnost srovnání, přiblížila i kázání nad zemřelým mužem. Nebudu je rozebírat tolik dopodrobna, jako později kázání ženská, přesto si myslím, že alespoň stručný náhled může pomoci poodhalit některé specifické rozdíly mezi mužským a ženským světem.

---

146 SLÁDEK, Miloš: Malý svět..., str. 194.

6. 1. Muž v pohřebním kázání – smrt šlechtice

Pohřební kázání měla sloužit i jako svědectví o „dobré smrti“ zemřelého. „Dobrá smrt,“ jak uvádí Tomáš Knoz ve své studii,¹⁴⁷ byla výsledkem celoživotního úsilí o ctnostný život a samotná byla za jednu ze ctností i považována. Zejména šlechta nesměla ustoupit z dobového ideálu, kterým byla vnímána a identifikována, a proto bylo nepřípustné, aby opouštěli náš svět duchovně či majetkově nevypořádání.¹⁴⁸

Pohřební kázání,¹⁴⁹ které bylo proneseno Matějem Cyrem při pohřbu Petra Voka z Rožmberka, jsem zvolila proto, abych zjistila, které aspekty života šlechtice byly vyzdvihovány, a také jak (a pokud) se výstavba textu kázání nad muži lišila od těch nad ženami. Pohřební kázání nad aristokracií nezmiňují pouze osobnost zemřelého, ale zajímají se též o jeho vztahy s ostatními šlechtickými rody, ať už přátelské či příbuzenské, příslušnost k církvi a historii vlastního rodu.¹⁵⁰ Kázání vytvářelo trvalý obraz o postavení šlechtice, který byl úspěšný jak na bitevním poli, tak při vzdělávání a zaopatření rodu potomkem.¹⁵¹

Cyrovo rozsáhlé kázání vyšlo nedlouho po pohřbu tiskem.¹⁵² Matěj Cyrus zde, při zpracování historie rodu, použil spisů Václava Březana.

V úvodu kázání se nalézá krátké (protože „*vypravováním by se prodílo*“¹⁵³) přiblížení historie a původu¹⁵⁴ rodu, které mělo vyzdvihnout jeho význam a slávu. Matěj Cyrus jmenuje čelné představitele Rožmberské rodiny či jejich předky a připomíná nejvýznamnější skutky, kterými si zasloužili nesmrtelnost. Neopomene ani příbuzné z řad Vítkovců, z nichž se

---

147 KNOZ, Tomáš: Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga, in: *Studia historica Brunensia* 49, Brno 2004, str. 121.

148 KOLDINSKÁ, Marie: Každodennost renesančního aristokrata, Praha 1994, str. 178.

149 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

150 SVOBODA, Milan: Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: Šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí (srovnání a metody interpretace textů z historického hlediska), in: *Vita morsque et librorum historia*, Opera romanica 9, České Budějovice 2006, str. 175.

151 SVOBODA, Milan: Tři pohřební kázání..., str. 178.

152 Kázání bylo vytištěno roku 1612 u kněze Jiřího Hanuše na Starém Pražském.

153 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

154 *„jest od knížat Ursina z Itálie“* (In: CYRUS, Matěj: *Artium Universarum et Excellentissima ars bene beateque moriendi aned Kázání o tom, kterak by člověk křesťanský dobře, šťastně a blahoslaveně život svůj v Pánu dokonati a umříti mohl*, Praha 1612.)

Rožmberská větev oddělila – Cyrus připomíná knížete Vitiga:

“...po sobě kmen pánův z Rožmberka po succesi pořádné z krve té šlechtné...pozůstavil.”¹⁵⁵ Dále jsou jmenováni například Zaviš z Falkenštejna (“Byl slavný a bohatý pán, kterýž dvakráte¹⁵⁶ s rodem královským se spříznil.”¹⁵⁷), Vok z Rožmberka (“fundátor kláštera vyšebrodského”¹⁵⁸), Petr z Rožmberka (“v politických a krygsmanských věcech tehdejšího času (může se říci) všechny pány v království Českém a Markrabství moravském v hrdinství převýšil.”¹⁵⁹), Jindřich z Rožmberka (“...s Albrechtem, markrabětem Brendeburským honil a velikou chválu obdržel.”¹⁶⁰).

Jako pozitivní vlastnosti a činy, hodné významného šlechtice a dobrého křesťana jsou zde vzpomínány udatnost ve válce, obratnost v turnajích, úspěchy při lovu, vstřícnost k církvi – založení kláštera, vazby na královskou rodinu, což rodu přináší věhlas a důležitost, “učenost” a “znamenitost” - jmenujme alespoň pana Milotu Vítkovce, který byl *“znamenitý a vznešený voják.”¹⁶¹ Posléze se dostává k životu samotného Petra Voka a uvádí jeho základní životopisná data.*

Zachování zbožnosti v těžkých dobách, kdy člověk fyzicky trpí a mohou ho přepadnout pochyby o víře a odmítání Boha, je zmiňováno také v dalších mnou rozebíraných kázáních. Nemoc byla brána jako jakási zkouška víry a bylo důležité “výhru nad vlastní duchovní slabostí” uvést v pohřebním kázání, kde mohla sloužit jako následováníhodný příklad oddanosti Bohu. Utrpení, fyzické i psychické, mohlo být nápomocno při dosažení spásy. Kdo se dokázal v nejtěžších chvílích s bolestí vypořádat, být trpělivý, neztratil víru, mohl očekávat dobrou smrt.¹⁶² Když onemocněl pan Petr Vok *“...ráčil jest sobě v té dosti dlouhé nemoci své velmi rozšafně, moudře a trpělivě počínati, slovo Boží (nebylo-li možné publice tedy aspoň privatim) od kazatele svého dvorského slýchati, na svou se hříšnost rozpomínaje, pokání opravdové činiti, modlitby vroucí a horlivé k trůnu*

---

155 Tamtéž.

156 Vzal si Kuněgundu a Juditu

157 CYRUS, Matěj: Artium Universarum..., Praha 1612.

158 Tamtéž.

159 CYRUS, Matěj: Artium Universarum..., Praha 1612.

160 Tamtéž.

161 Tamtéž.

162 KNOZ, Tomáš: Dobrá smrt ctnostného šlechtice..., str. 124.

*milosti boží, skrze Krista Pána odsýlati*¹⁶³ a *“v čas nemoci své dvakráte rozhršení svaté a svátosti večere Páně z rukou mých ráčil požívatí.*¹⁶⁴

Cyrus, jakožto duchovní, který byl Petru Vokovi nablízku, dosvědčuje, že se šlechtic k smrti připravoval, poslední dva roky života o ní rád hovořil a poslouchal. Osm dní před smrtí *“ráčil pán vždycky tiše quasi in extasi ležeti.*¹⁶⁵ Nedochozelo tedy k žádným dramatickým situacím, k žádným výlevům bezbožnosti. Umírající Rožmberk se modlil Vyznání víry a promlouval na své okolí, klidný, co se týkalo jeho osoby: *„Aj jak já tu přepěkné věci spatřuji,*¹⁶⁶ ale i s obavami: *„O nebohá česká země jak se tobě povede.*¹⁶⁷ Nakonec, v přítomnosti kazatele a dalších svědků *„velmi tiše, pokojně, než přistojící uhledali, v čisté a bezpečné naději život svůj v Pánu svatě dokonat...*¹⁶⁸

6. 2. Ženy v pohřebním kázání – Alžběta Valdštejnská z Valdštejna a její dcera Polyxena Šternberská z Valdštejna

Ve své práci jsem chtěla poznat a popsat raněnovověký obraz ženy, tak jak byl idealizovaně předkládán právě v pohřebních kázáních. Problematikou ženských pohřebních kázání se ve své edici věnované barokní literatuře o smrti¹⁶⁹ zabýval Miloš Sládek. Jako zástupkyni ze šlechtických kruhů zde uvádí Cecilii z Lichtenštejna – Castelcornu a pohřební kázání, které při příležitosti její smrti roku 1667 vydal katolický kněz Jan Maget. Sládek zde komentuje specifika katolických kázání, kdy autor mohl dát volný průběh své fantazii a mrtvou přirovnává k olivovníku, který je křehký jako lidský život sám. Zemřelou připodobňuje ke svěťici, která neváhala pomáhat potřebným, nešťítla se jejich nemocí a zázračnou silou je uzdravovala. Cítuje zde svaté a proroky a na mrtvé si váží nejvíce

---

163 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

164 Tamtéž.

165 Tamtéž.

166 CYRUS, Matěj: *Artium Universarum...*, Praha 1612.

167 Tamtéž.

168 Tamtéž.

169 SLÁDEK, Miloš: *Vítr jest život...*, str. 159; TÝŽ: *Svět je podvodný verbíř...*, Praha 2005. Sládek se i v této edici zčásti věnuje pohřebním kázáním.

její zbožnosti a píce.¹⁷⁰ Dalšími z českých autorů, kteří se zabývali rozborem ženských pohřebních kázání jsou bezesporu Václav Bůžek, který ve Věku urozených zmiňuje Megandrovo a Hořovského kázání nad Polyxenou ze Šternberka,¹⁷¹ a také Pavel Král, který se v jedné ze svých studií zaměřil pouze na otázku žen a umírání.¹⁷² Král zde, při popisu ženských pohřbů, vychází z kázání Jana Kodeda a Rosacia Hořovského. Podle těchto kázání se pohřbů Alžběty Valdštejnské a její dcery Polyxeny nezúčastnili nejbližší příbuzní.¹⁷³ Toto vypovídá o pozornosti, které se ženám dostávalo. Život prožily v ústraní a ani při posledním rozloučení se ve většině případů nejednalo o okázalou, reprezentativní akci.

Větší pozornosti se kázáním nad ženami dostalo od německých autorek. Nejbližší tématu mé práce se jeví Birgit Boge,¹⁷⁴ která se zabývá katolickým kázáním nad mladou matkou zemřelou při porodu. Mrtvá Maria Catharina Manz je popisována jako ideální žena. Kněz poukazoval na její zbožnost, kdy byla členkou náboženského bratrstva, účastnila se náboženských poutí a uctívala Pannu Marii. Účast na náboženských rituálech byla jednou z mála možností, kdy bylo ženám povoleno, bez vzbuzování veřejného pohoršení, samostatně opustit domovy.¹⁷⁵ Oceňovaná byla též oddanost manželovi, kterému měla být žena podřízená a který pro ni znamenal středobod života.¹⁷⁶ Maria Catharina Manz rovněž pečovala o nemocné a věnovala se charitativní činnosti. Byla střídmá a nepropadala marnivosti.¹⁷⁷

Pohřební kázání tak vytvářejí obraz dokonalé manželky.¹⁷⁸ Problémem může být, že veškeré informace o ženách jsou v kázáních zprostředkována muži (a navíc duchovními).¹⁷⁹ Nicméně není pravděpodobné, že by kazatelé chtěli riskovat svoji reputaci tím, že by v

---

170 SLÁDEK, Miloš: *Vítr jest život...*, str. 209.

171 BŮŽEK, Václav a kol.: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.

172 KRÁL, Pavel: *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena LENDEROVÁ a kolektiv: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, str. 105 – 130.

173 KRÁL, Pavel: *Žena a smrt...*, str. 122.

174 BOGE, Birgit: *Nekrolog als Handlungsanleitung für weibliches Wohlverhalten*, in: *Oratio funebris*, Amsterdam – Atlanta 1999, str. 131 – 169.

175 BOGE, Birgit: *Nekrolog...*, str. 145.

176 Tamtéž, str. 155.

177 Tamtéž, str. 157 – 162.

178 LESEMANN, Silke: *Weibliche Spuren. Archivalische Quellen zur historischen Frauenforschung*, in: *WerkstattGeschichte 1993/ 5*, Hamburg, str. 9.

179 Tamtéž, str. 5.

kázáních o mrtvém lhali. Způsob ženina skonu byl pro muže vynikajícím příkladem. Pokud žena, jako osoba ve všech směrech slabší než muž, dokázala zemřít důstojně a neprohrát v posledních chvílích svou duši, nebyla potom omluva pro to, že by stejný boj nemohl zvládnout i muž.¹⁸⁰ Ve třech následujících kázáních se pokusím ideální obraz ženy přiblížit a najít společné prvky či možné rozdíly mezi jednotlivými kázáními.

Kázání byla pronesena nad Alžbětou Valdštejnskou a Polyxenou Šternberskou, manželkou a dcerou Adama mladšího z Valdštejna.

Smrt Alžběty Valdštejnské z Valdštejna pravděpodobně jejího manžela hluboce zasáhla. Ve svém, jindy strohém a o rodinném životě neinformujícím deníku, se dojemně rozepsal o manželčině nemoci a smrti.¹⁸¹ Je těžké soudit, nakolik si manželé byli skutečně blízcí, avšak vzhledem k tomu, že se Adam mladší o svých niterných pocitech více nezmiňuje, se dá těžko předpokládat, že by smutek Adama mladšího byl předstírán, vždyť i zápis z dalšího dne (z 14. ledna) svědčí o rozjitřených smyslech člověka, který se vzpamatovává z utrpeného šoku:

„Dnes sem jel stěží do Sázavy a na cestě mi ta přehrozná, těžká a žalostivá novina přišla, že jest mý potěšení na tom světě umřelo a tudy nás věrný manžely rozloučilo, dal sem ji vézti na Hrádek.“¹⁸²

Adam mladší druhého dne cestuje za mrtvou manželkou a při cestě si najednou jakoby skutečně uvědomil, k čemu vlastně došlo, uvědomil si definitivnost situace. Nezbyvalo, než Alžbětě vystrojit pohřeb.

O své dceři Polyxeně se Valdštejn v deníku mnohokrát nezmiňuje. Jeden ze zápisů, z 23. října 1615 popisuje její svatbu, avšak v duchu ostatních zápisů - stručně a neosobně: *„Dnes se začalo svadební veselí dcery mý Poxiny se panem Adamem mladším [z] Šternberka. Poslové byli na*

---

180 CARLSON, Eric Joseph: English Funeral Sermons as Sources: The Example of Female Piety in Pre-1640 Sermons, In: Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 32, No. 4, 2000, str. 587.

181 *“...Dnes ve dvě hodiny po půlnoci přišla mi ta velice nešťastná a hrubě zarmoucená novina na Janovice ku panu Sezimovi z Vrtby, že jest po Bohu nejmilejší manželku Pán Bůh na cestě nedaleko Sázavy skrze svou svatou nemocí navštívil a šlakem poraziti ráčil a ihned na díle řeči ukrátiti a potom ráno mezi vosmou a devátou hodinou na půl orloji z tohoto bídného světa povolati a z tak velikejm přítelem rozloučiti a mne spolu s mnohejmi v těžkém zármutku a sirobě zanechati ráčil...”* [13. ledna 1614], (in: KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (ed.): Deník rudolfinského dvořana. Adam ml. z Valdštejna 1602 – 1633, Praha 1997, str. 207.)

182 KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (ed.): Deník rudolfinského dvořana..., str. 207.

*veselí tito: na místě J.M.C. pan sudí nejvyšší...*¹⁸³ Jedním ze záznamů, který by mohl poukazovat na starost otce o dceru je ten z 10. května 1617, kdy se Adam mladší zmiňuje o Polyxenině nemoci.¹⁸⁴

6. 2. 1. Pohřební kázání Jana Václava Kodeda

Z Alžbětina pohřbu se dochovalo kázání od Jana Václava Kodeda,¹⁸⁵ vytištěné u Matěje Pardubského na Starém Městě Pražském.

Kázání je věnováno Alžbětiným dětem: Rudolfovi, Maxmiliánovi, Peroltovi, Polyxeně a Sabině a bylo vydáno na popud jejich otce. Ani jeden z Alžbětiných potomků se pohřbu nemohl zúčastnit a vyslechnout tak kázání nad vlastní matkou (*„pro dalekost cesty, toho jste neráčili mocý doslýchatí“*¹⁸⁶).

Po věnování následuje úvod, ve kterém Koded hovoří o příběhu Davida, který měl odvahu bojovat s obrem Goliášem. Než tak však učinil, tázal se, jakouže odměnu od krále Saula za jeho zneškodnění dostane. Měla jí být Saulova dcera, bohatsví a zbavení daňové povinnosti (*„To slyše David, udatně sobě počínal...“*¹⁸⁷). Stejně tak i učedníci Kristovi, navazuje Koded na první biblický příběh, se svého Pána ptali: *„co by za to vzítí měli, že pro něj opustili všecky věci a jeho následovali...“*¹⁸⁸ Jejich odměnou měl být život věčný. Což je pro posluchače a čtenáře zcela pochopitelný příklad: Následujte Ježíše Krista a dosáhnete věčného života. Dobrý křesťan má skvělé vyhlídky, protože slouží dobrému Pánu:

*„Ale radostná věc přichází tomu, když dobrý Pán za malou službu dává jemu odplatu mnohou.“*¹⁸⁹

Přesto však, píše dále Koded, najde se málo takových kteří dobrotivému Pánu slouží. Naopak, starají se o prchavé chvílky potěšení, nedbají na úctu k Bohu. Raději než aby se oddali ctnostnému a nábožnému životu a

---

183 Tamtéž, str. 236.

184 *“Dnes jsem jel na Pátek, našel jsem dceru svou nemocnou.”* (In: KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (ed.): Deník rudolfinského dvořana..., str. 207.)

185 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem urozené paní, paní Alžběty Valdštejské z Valdštejna, Praha 1614.

186 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

187 Tamtéž

188 Tamtéž

189 Tamtéž

dosáhli věčného života, tak „*dnem nocí ohavnosti páchají*“¹⁹⁰ a „*na poslední věci zdravě se nerozpomínají*“.¹⁹¹

Skrze tyto příklady dobrých a špatných služebníků Božích se Koded dostává k „*slavnému příkladu*“¹⁹², k zesulé Alžbětě Valdštejské.¹⁹³

Alžběta je zde popisována jako „*manželka hrubě milá*“,¹⁹⁴ která se svým mužem žila v lásce a svornosti a porodila mu 12 dětí, z nichž „*ve veliké žalosti a syrobě tří synův a dvou dcer...zanechala*“.¹⁹⁵

Vedla pobožný a svatý život, ve své víře byla pevná. Často a horlivě se modlila a poslouchala Boží slovo.

Kromě vzorného náboženského života je zde hodnocen i nebožčin život manželský, kdy se svým mužem „*ve všech těch letech (ačkoliv v náboženství srovnaná nebyla), ale tak se v tom náležitě a šetrně chovati a ve vše srovnávati uměla*“.¹⁹⁶ Manželství Alžběty Valdštejské a Adama ml.

z Valdštejna je zde dááno za příklad „*jak domácím, tak přespolním*“.¹⁹⁷

Po vyzdvižení charakterových kladů Alžběty Valdštejské následuje už pouze konstatování její smrti a jakým způsobem proběhla. Kodedovo kázání zde slouží jako svědectví veřejnosti o dobré smrti. Zemřelá šlechtična žila pobožně a ctnosně a stejně tak i „*v naději blahoslavené pokojně skonala*“.¹⁹⁸

Následující text kázání je rozdělen do tří částí (klasické dělení na laudatio – lamentatio - consolatio), zabývajících se těmito tématy:

“*Jak jest potřebné konec našeho stvoření znáti*”¹⁹⁹

Zde, v laudatiu, Koded opakuje myšlenku o odměně za službu, dává za příklad dělníky, pracující za mzdu, bojovníky, odměňované slávou... Opět zdůrazňuje potřebu následovat Krista, neboť odměnou bude život věčný.

---

190 Tamtéž.

191 Tamtéž.

192 Tamtéž.

193 Celým titulem: Urozená paní Alžběta Valdštejská z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou, na Lovosicích.

194 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

195 Tamtéž.

196 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

197 Tamtéž.

198 Tamtéž.

199 Tamtéž.

Na ten se mají žijící lidé těšit, ač jeho příchod znamená jejich vlastní smrt. Věčný život kazatel přirovnává k Abrahámově Zemi zaslíbené:

*“Kdo té Zemi dojíti žádá, ten v službách Božích žádné práce litovati nemá. A poněvadž známe to tak býti, tedy potřebí jest nám k tomu konci patřiti, a po něm toužiti.”*²⁰⁰ Smrt není konec života, proto se na ni správný křesťan má těšit a připravovat. Vždyť přeci znamená opuštění *“tohoto bídného světa”*.²⁰¹

Alžběta Valdštejnská se těmito myšlenkami řídila. Věřila v radostný, blahoslavený a věčný konec a tato víra jí pomáhala přestát *“mnohé odpornosti”*.²⁰²

Dále byl hodnocen šlechtičnin život, opakuje se zde její zbožnost (*“milovnice Evangelium Páně byla”*²⁰³), Koded chválí její vztah k poddaným (*“milosrdenství s poddanými i jinými chudými činila”*²⁰⁴) a přirovnává ji k Sáře²⁰⁵, manželce Abrahámově. Díky její péči o zdraví dětí Adama mladšího a přívětivosti, kterou chovala k *“přátelům k vzácným Panům a Paním, i ke všechněm jiným lidem, k bohatým i k chudým...,”*²⁰⁶ je připodobňována k biblické Martě.²⁰⁷

*“Jak utěšená věc jest, o dobrých věcech Páně rozjímati”*²⁰⁸

Ve střední části pohřebního kázání – lamentatiu, rozvíjí Koded myšlenku o tom, že pro získání Božího milosrdenství a věčného života je nutné leccos obětovat a protrpět si těžké chvíle. Bůh sám lidi zkouší, aby ověřil jejich oddanost (*“Nebo Bůh pokouší svých a nalézá je hodné sebe.”*²⁰⁹). Koded uvádí příklad Mojžíše, který si raději zvolil těžší cestu (jakousi zkoušku víry), když pohrdl životem jako syn královské dcery a vydal se mezi svůj lid, Židy. Podobně i Alžběta Valdštejnská, v touze po božské odměně na

---

200 Tamtéž.

201 Tamtéž

202 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

203 Tamtéž.

204 Tamtéž

205 Sára, manželka Abraháma, byla dána za příklad zřejmě proto, že se jedná o ženu, která stála věrně po boku svého manžela....

206 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

207 Marta-jako příklad pohostinosti.

208 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

209 Tamtéž.

věčnosti, protrpěla mnoho postů a s pláčem a pokorou prosívala Boha za *"dar trpělivosti"*.²¹⁰ Alžběta je i v lamentatiu srovnávána s významnou ženou, tentokráte se *"Svatou Annou, Královnou Českou"*.²¹¹ (Patrně byla myšlena Anna Lucemburská.)

Nadchází okamžik hořekování nad smrtí této významné a ctnostné ženy,²¹² ale přeci jen, smutek není zcela na místě, neboť Alžběta, jako vzorná křesťanka, je jistě již u Pána a netrpí na pozemském světě: *"Sluší poněkud plakati, ale víceji se radovati, z toho, že nejvýbornější milovník Duší věrných, korunou blahoslavenství věčného, služebnici svou horlivou ráčil obdarovati."*²¹³

Nejenomže přátelé, příbuzní a známí zesnulé šlechtičny nemají přespříliš želet jejího odchodu, ale sami se mají těšit, že i je, po *"dokonání života našeho strastného"*,²¹⁴ může čekat *"věčné utěšení"*,²¹⁵ blahoslavený život po boku Pána. K tomuto cíli jim může dopomoci právě následování příkladu zemřelé Alžběty Valdštejské.

*"Které jsou to dobré věci Páně?"*²¹⁶

Consolatio, ve kterém Koded hovoří o tom, co čeká věrné křesťany po smrti, co že pro ně Pán Bůh připravil. Ti, kteří budou žítí bohobojně a budou Bohu upřímně sloužit, dočkají se po smrti blaženého a nesmrtelného žití, kde: *"...přestane práce, kvílení, nastane odpočinutí pravé, pokoj dokonalý a věčné utěšení."*²¹⁷

Bůh lidi zbaví smrti, smutku a pohany. Budou korunováni *"korunou opravdového blahoslavenství"*²¹⁸ a čeká je život ve *"Městě Božím"*.²¹⁹

Koded dodává další biblický příklad, tentokráte o královně ze Sáby. Ta se odhodlala navštívit v Jeruzalémě moudrého krále Šalamouna, protože se

---

210 Tamtéž.

211 Tamtéž.

212 Tamtéž: *"...kněží Páně mají nač vzpomínati, věrní křesťané podobojí mají čeho litovati: upřímní přátelé nemohou bez srdnaté bolesti a hojných slz vylítí s nejmilejším přítelem se rozžehnatí."*

213 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

214 Tamtéž.

215 Tamtéž.

216 Tamtéž.

217 Tamtéž.

218 Tamtéž.

219 Tamtéž.

sama chtěla přesvědčit, zda pověsti o jeho moudrosti nelhaly.²²⁰

Příběh sábské královny má být připodobnění pocitů žijících křesťanů. Ti mají určitou představu a víru v to, co je po smrti čeká, jaké dobré věci Páně jsou pro věrné přichystány, přesto se však jejich představy ani zdaleka neblíží skutečné radosti a blaženosti, na niž se mohou těšit. Kazatel parafrázuje citaci z 1. listu Korintským²²¹: *"Oko nevidělo, ucho neslyšelo, na Srdce člověku nepadlo, co jest milujícím Krista Pána v onom životě připraveno dobrého."*²²²

Vědomí, že duše Alžběty Valdštejské (*"pobožné paní"*²²³) již požívá oněch božských radostí, má posluchače kázání inspirovat k rozjímání nad smrtí a k vlastnímu připravování se na ni. Sama Alžběta tak činila, bála se Boha a věřila v jeho slovo. Proto, když ji překvapila náhlá nemoc, nebála se zemřít, naopak, byla připravena a o svém spasení nepochybovala.

*"...s vzýváním jména jeho Svatého, a v pevné naději, život svůj dokonala."*²²⁴

Jako útěcha pozůstalým dětem a dalším truchlícím nad jejím odchodem tak má zůstat vědomí, že paní Alžběta Valdštejská žila ctným a zbožným životem, připravovala se na smrt, a když ta si pro ni přišla, byla se svým životem vypořádána a v tichu a pokoji zesnula dobrou smrtí.

Tímto se skončilo pohřební kázání, ve kterém bylo chváleno jméno zesnulé, litovalo se jejího odchodu a nakonec se dostalo i útěchy. Následuje konečná modlitba, ve které se prosí za dobrou smrt a spasení všech zúčastněných:

*"...abychom nikdá v pokliskách smrtečných, bez Svatého pokání neumírali, ale pokušením Diábla zlého, marnostem Světa převráceného, žádostem těla neskroceného, odporovali..."*²²⁵

---

220 Tamtéž: *"Když sem byla v zemi své, nevěřila jsem vypravujícím o moudrosti, moci a velikosti tvé, dokud sem nepřišla a očima neshlédla i neskusila. A poznala jsem, že polovice toho nebylo mi oznámeno."*

221 1K, 2:9

222 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

223 KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem..., Praha 1614.

224 Tamtéž.

225 Tamtéž.

6. 2. 2. Polyxena Šternberská z Valdštejna – zesnulá dcera Adama mladšího a její dvě pohřební kázání

Poté, co jsem se pokusila podrobně rozebrat pohřební kázání nad Alžbětou Valdštejnskou z Valdštejna, se chci věnovat úmrtí její dcery, Polyxeny. Polyxena Šternberská z Valdštejna zemřela při porodu mrtvého dítěte roku 1620, ve věku 23 let. Po její smrti byla vydána dvě pohřební kázání, jedno Kryštofem Meganderem²²⁶ a druhé Janem Rosaciem Hořovským.²²⁷

Pohřební kázání Jana Rosacia Hořovského

Kázání Jana Rosacia Hořovského bylo vydáno roku 1620, v impresi Jana Ctibora, na Starém Městě Pražském u Tří Nedvěďů. Bohužel se do dnešních dnů nedochovalo celé, pracovala jsem tak pouze s částí, protože stránky 9 - 18 a stejně tak část písně na jméno Polyxeny Šternberské, chybí. Přesto však zůstaly zachovány některé důležité informace.

Polyxena Šternberská z Valdštejna a na Pátku zemřela v Postoloprtech, v pátek 6. března večer a kázání bylo proneseno při jejím pohřbu, ve středu po smrtelné neděli roku 1620.

Pohřební kázání je věnováno *"panně Slečně Kateřině z Valdštejna a urozenému a poctivému mládenečku, Štefanovi ze Šternberka"*,²²⁸ tedy tetě a synovi nešťastně zesnulé šlechtičny.

V úvodu kázání osvětluje Hořovský, za jakým účelem se všichni sešli – tedy kvůli pohřbu Polyxeny Šternberské. Přibližuje v krátkosti její život, seznamuje přítomné s jejími významnými rodiči (*"pošla z rodičů urozených a poctivých"*²²⁹), s manželem - Adamem mladším ze Šternberka a na Pátku, se kterým Polyxena *"čtyři léta a některý týden v víře a lásce zůstávala"*,²³⁰ a kterému porodila dva syny, přičemž jeden (jménem Štefan)

---

226 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha, 1620.

227 ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební..., Praha 1620.

228 ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební..., Praha 1620.

229 Tamtéž.

230 Tamtéž.

přežil a druhý zemřel spolu s ní. Nakonec Hořovský oznamuje Polyxeninu smrt (která proběhla podle tehdejších pravidel a zvyklostí):

*"V letech věku svého dvadcíti a třich pobožně, pokojně a blahoslaveně dokonala."*²³¹

Poté Hořovský stanovuje rozvržení budoucího textu pohřebního kázání. Po průvodu a pohřbu mrtvého těla šlechtičny mají být zúčastnění *"zarmoucení i potěšení"*.²³² Kázání tak mělo mít pouze dvě části, lamentatio a consolatio. Bohužel, pasáž s výzvou k potešení se nedochovala a v kázání je tak pouze zahrnuto lamentatio, to je však našťestí v celku (třístránkové).

*Lamentatio: "Jedno Tělo, jedno Srdce Manželstvím spojené na dvě rozťaté a roztržené jest."*²³³

Důvodů k zármutku je podle Rosacia Hořovského hned několik. Zejména je to nepřítomnost otce zesnulé (Adama mladšího z Valdštejna) na pohřbu. Nemohl se, stejně jako její bratři (kromě jednoho nejmenovaného) dostavit, kvůli *"nepokojným časům"*.²³⁴ Dále je třeba politovat *"žalostí srdečně osiřalého vdovce"*,²³⁵ Adama mladšího ze Šternberku²³⁶ a také jeho rodiče²³⁷ (tchána a tchýni Polyxeny Šternberské), kteří upřímně truchlili nad ztrátou *"vzáctné a pobožné dcery a nevěsty"*.²³⁸

Zde se promítá tehdejší častý jev, kdy se dbalo především na vyjádření soustrasti pozůstalým, kteří zůstali opuštěni, než samotné lítosti nad zesnulým. Je to pochopitelné, protože mrtvý je jistě dávno u Boha, kdežto živí musí pokračovat ve svých bídných životech zde, dokud nepřijde jejich čas. Mladá žena, která rodu Šternberků přivedla nového následníka (a tím de facto splnila své životní poslání) a byla považována za pevnou součást

---

231 Tamtéž.

232 Tamtéž.

233 ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební..., Praha 1620.

234 Tamtéž.

235 Tamtéž.

236 Který svou manželku přežije o pouhé tři roky a umírá již 10. dubna 1623.

237 Rodiči Adama mladšího ze Šternberka byli Štěpán Jiří ze Šternberka a Veronika Šternberková, rozená z Veitmile.

238 ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební..., Praha 1620.

rodiny.

Jako další truchlící je konečně zmiňována také sama původkyně tohoto kázání, teta zemřelé, Kateřina z Valdštejna. Pohřební kázání odhaluje úzké rodinné a citové vazby, které tehdejší lidi spojovaly a dá se považovat za důkaz existence hlubokých citů, které k sobě příbuzní chovali. Právě v takovýchto jednotlivých zmínkách se tehdejší zármutek jeví jak nepředstíraný a nijak nestylizovaný a přibližuje "citlivou" stránku člověka sedmnáctého století.

Posledním a zároveň tím, který v kazateli vzbuzuje největší lítost, je Štefan, malý syn zemřelé: *"ale my kteří víme že takového Přítele na světě více se nedočká, nemůžeme než nad ním se zarmoutiti."*²³⁹

Hořovský dále vyzdvihuje osobnost zemřelé, která *"na sebe takový pozor dávala, aby žádného svým vědomím nerozhněvala, ale až i ku poddaným milostivá a dobrotivá byla"*,²⁴⁰ a *"Pastýře svého Krista Ježíše i hlas jeho milovala, slova Božího ráda s potěšením poslouchala, jemu věřila..."*²⁴¹ ale hlavně (opět zdůrazněný důkaz o dobré smrti): *"v něm své dokonalé potešení v životě i v smrti měla."*²⁴²

Polyxeniny klady, které Hořovský považoval za hodné zmínky tedy byly: urozenost, láska k manželovi a synovi, nesvárlivost, soucit s bližním (bez ohledu na jeho stavovský původ) a především pevná víra, ve které zůstala i v okamžiku smrti a svůj poslední zápas o duši podle kazatelova názoru tak vyhrála.

Závěrečnou částí lamentatia jsou příklady z Bible, které nabádají k smutku nad mrtvými. Hořovský cituje ze Sírachovce: *"Maloučko poplač nad mrtvým tvým, neboť jest přišel k odpočinutí."*²⁴³

Truchlící tímto znovu dostávají útěchy, že jejich žal je jen přechodný a vlastně i zbytečný. Smrt je trestem za prvotní hřích a žal pozůstalých je pouhou součástí tohoto trestu, podobně jako žena byla potrestána porodními bolestmi.

Nyní by měla následovat pasáž k potěšení, kde by se pravděpodobně hovořilo o tom, že zesnulá již spočívá ve věčné blaženosti, ale zachovala

---

239 Tamtéž.

240 ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební..., Praha 1620.

241 Tamtéž.

242 Tamtéž.

243 Tamtéž.

se pouze závěrečná část, kde se vše podstatné shrnuje: *"...a chceme-li i my toho věčného odpočinutí dojíti, bud'mež živi v Pánu Kristu a v Víře v Svaté pobožnosti..."*²⁴⁴

Závěrem Hořovského kázání se stala výše zmiňovaná pohřební píseň na jméno Polyxeny Šternberské, údajně složené podle jejích posledních slov. Každá sloka začíná jedním zvýrazněným písmenem nebo slabikou z jejího jména.

Pohřební kázání Kryštofa Megandera

Meganderovo kázání bylo, stejně jako kázání Hořovského, vydáno u Jana Ctibora. Narozdíl od něj se však zachovalo ve větším rozsahu, kdy chybí skutečně minimum. Kázání je věnováno a vydáno (*"ku potěšení a paměti"*²⁴⁵) manželovi Polyxeny Šternberské, Adamu mladšímu ze Šternberka a jejich synovi, Janu Štefanovi ze Šternberka.

Život Polyxeny Šternberské z Valdštejna

Úvod kázání začíná prosbou k Ježíši Kristu, aby ochránil a požehnal shromážděné posluchače pohřebního kázání. Za tímto obřadným úvodem pokračuje kazatel příběhem o smrti Lazara z Betánie. Při jeho pohřbu měly být přítomny *"osoby trojího rozdílu."*²⁴⁶ Za pomoci biblického obrazu pohřbu drahé osoby přibližuje Megander i tehdejší složení přítomných truchlících. Tak jako v Bibli byli přítomni rodinní příslušníci (*"truchlivé a zarmačené sestry mrtvého Lazara, totiž Maria a Marta"*²⁴⁷), přátelé a známí (*"kteřížto siré a pro bratra mrtvého velmi zarmačené sestry potěšovali"*²⁴⁸) a jako poslední byl přítomen i Ježíš Kristus (*"nejsvětější a nejsmutnější osoba"*²⁴⁹), tak i roku 1620 v Postoloprtech smrt Polyxeny oplakávali její manžel a syn, spolu s přáteli.²⁵⁰ I zde je, pro útěchu,

---

244 Tamtéž.

245 MEGANDER Kryštof: Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polyxenou Šternberkovou, rozenou z Valdštejna, Praha, 1620.

246 Tamtéž.

247 Tamtéž.

248 Tamtéž.

249 Tamtéž.

250 Tamtéž: *"A nejprve vidíme tuto urozeného pána...paní Poleyxny v Pánu usnulé manžela*

zdůrazňována přítomnost Ježíše. Podobenství o Lazarovi Megander dále rozvádí do úvah nad tím, zda by bylo možné i Polyxeně život navrátit. *"Nepochybuji pak o tom, že všichni přítomní této urozené paní, paní v pánu usnulé, tohoby jednomyslně a srdečně přáli, aby tělu jejímu mrtvému, podobně jako onomu Lazarovi duch a život zase navrácen byl..."*²⁵¹ Vzápětí tuto možnost odmítá, protože všichni ví, že *"vzkříšení těl našich před Saudným dnem se nestane"*.²⁵² Nežádá od Boha dar křísit mrtvé, pouze jej prosí o pomoc při tišení žalu pozůstalých.²⁵³

Po tomto uvedení do situace, požehnání přítomným a připomenutí smutné smrti mladé šlechtičny začíná vlastní jádro kázání. Je uvedeno úryvkem z Písma svatého²⁵⁴ o Ráchel, manželce Jáкова, která zemřela při porodu syna Benjamína.²⁵⁵ Tento příběh nás pak provází celým kázáním. Přirovnáním Polyxeny Šternberské k biblické Ráchel Megander pouze nezdůrazňuje jejich podobný tragický osud, kdy obě zemřely při porodu syna, ale zároveň tímto vyzdvihuje Polyxenu a její život na roveň Ráchel, jedné z nejdůležitějších ženských postav biblické historie. Z dalšího textu se zachovala pouze část exordia, ve kterém se hovořilo o smutku, který nastane, když je smrtí rozdělen milující se pár. Nevím, kolik stránek kázání chybí, text však pokračuje pojednáním o Ráchel a jejích příkladech. Také proto, že následující kapitoly se zabývají jejím synem a manželem, mohu předpokládat, že částečně dochovaná kapitola byla zcela věnována právě Polyxeně.

Posluchači měli získat dojem, že obdobné vlastnosti, jako měla Ráchel, sdílela i Polyxena. Megander oceňuje Ráchelino odhodlání a poslušnost, s jakým se, ač těhotná, vydala po boku svého muže na dlouhou cestu do Bét-

---

nejmilejšího a nyní pana vdovce nejtruchlivějšího, s synáčkem v syrobě zanechaným a jich milosti pány, pány přáteli obojího pohlaví..."

251 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

252 Tamtéž.

253 Tamtéž: *"Popřejž tedy ó Nebeský Otče skrze Ducha tvého Svatého mně nehodnému Služebníku tvému té milosti, abych aspoň smutná truchlivá srdce mocí Slova tvého vzkřísiti, to jest pozdvihnouti, obveseliti, a potěšiti mohl."*

254 MEGANDER, Kryštof: Kázání...: *"Brali se z Bethel a bylo již nedaleko od Effraty, I porodila Ráchel a těžkostí trpěla roděcí. A když s těžkostí rodila, řekla bába: Neboj se, nebo také tohoto syna míti budeš. I stalo se, když k smrti pracovala (nebo umřela) nazvala jméno jeho Ben Ony: Ale otec jeho nazval ho Benyáminem. Umřela Ráchel a pochována jest na cestě k Effratě, jenž jest Bethlém. A postavil Jákov znamení památné nad hrobem jejím: toť jest znamení hrobu Ráchel až do dnešního dne."*

255 Příběh biblické Ráchel často používal při svých kázáních nad ženami zemřelými při porodu také Florentius Schilling, jak uvedl Knoz (Dobrá smrt ctnostného šlechtice...).

elu. Za další klad byla považována věrnost, kterou Ráchel zachovávala.²⁵⁶ Poslední Ráchelinou ctností pak byla její dobrá smrt. Zemřela při plnění svého životního poslání, při rození syna svému muži. Její odchod z tohoto světa byl stejný, jako její dosavadní život: tichý a zbožný: *"Duši pak svou tomu zaslíbenému semenu ženy, a Mesiášovi Kristu Ježíši poručila a tak jakož živa byla v pravé pobožnosti, tak v víře svaté pobožně a tiše z tohoto plačtivého oudolí se vystěhovala."*²⁵⁷

Kazatel ještě nakonec shrnul Rácheliny příkladné vlastnosti a v krátkých, srozumitelných poučkách, je předal dále. Lidé se měli nechat vést příkladem její pravé víry a *"v ní se cvičili,"*²⁵⁸ měli následovat *"svatou pobožnost, kteráž jest ke všemu užitečná,"*²⁵⁹ atd. Smrt matky při porodu vybízela k zamyšlení nad vlastním příchodem na svět a na bolest, kterou tím svým matkám způsobujeme: *"Máme se tuto všichni rozpomenouti, a bedlivě vážití naše předivné na tento svět rození, a jakau velikou práci, těžkosti a bolestmi matky naše na tento svět nás vynášejí, tak že všichni od přirození jsme Ben Ony, synové a dcery bolesti..."*²⁶⁰

Člověk má být za svůj život vděčen nejenom Bohu, ale také svým rodičům.²⁶¹

Do třetice: *"Mají také tuto všechny pobožné a křesťanské matrony potěšení nabývatí, proti tomu kříži kterýž na ně Pán Bůh v stavu manželském vzložití ráčil, totiž aby v bolestech dítky na svět rodily."*²⁶² Tato poslední část má přinést úlevu ženám, které si mají uvědomit, že v utrpení, které prožívají při porodech, nejsou samy, ale že stejnou zkouškou si prošly i manželky *"svatých otcův."*²⁶³ A nejenom to, Bůh není lhostejný k jejich bolestem, ale naopak *"v ochraně Boží a otcovské jeho péči pozůstávají, jemuž také jejich nebezpečství, jejich upění a bolesti*

---

256 MEGANDER, Kryštof: Kázání...: *"Manžela svého srdečně milovala, dvěma syny potěšila, lože manželské neposkvrněné zachovala a pro manžela nejen dům otce svého opustila, ale také s ním do cizí země s velikou obtížností a nemalým nebezpečstvím vandrovala."*

257 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha, 1620.

258 Tamtéž.

259 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

260 Tamtéž.

261 Tamtéž: *"Synáčku, neměj v nevážnosti matky své, cti ji po všecky dni života svého a čiň co se jí líbí."*

262 Tamtéž.

263 Tamtéž.

známé jsou."²⁶⁴ Žena byla za Evin hřích odsouzena k porodním bolestem, zároveň se však skrze rození dětí může spasit.²⁶⁵

Mrtvé dítě

Osobou, kterou Megander uváděl pokračování kázání, byl Ráchelin syn, "od matky Benony nazvaný."²⁶⁶ Kazatel zde opět pojednává o smrti ženy při porodu, ale zároveň se blíže zaměřuje i na děti, kterým nebylo přáno se narodit živé.

*"Jistá věc jest, že Ráchel v svých největších bolestech více o zdraví dítěte, nežli o své vlastní se starala, a především toho sobě vinšovala, aby toliko děťátko její živé na svět přijíti mohlo, sama že ráda svůj život za to složí."*²⁶⁷

Umírala klidná, protože věděla, že její dítě patří Bohu. Megander zde otevírá otázku mrtvě narozených dětí. *"Tuto se nám příležitost naskytuje, abychom se v krátkosti poučili, co máme smysliti o spasení těch dítek, kteréž buďto mrtvé na Svět přicházejí, aneb hned po svém narození, bez přijetí křtu svatého (když ho pro mdlobu dojítí nemohou) umírají. Ku kteréžto otázce nám také synáček této v Pánu odpočívající paní (neb i on světla světa tohoto nespatriil) příčiny podává, zvlášt' poněvadž rozličně...i bludně o tom smýšlí."*

Megander zde vyvrací bludnou teorii o tom, že by se děti rodily bez dědičného hřichu.

Uvádí tři důvody,²⁶⁸ kvůli kterým tomu být nemůže. Už v První knize Mojžíšově je psáno, že *"srdce člověka zlé jest hned od mladosti jeho"*, dále připomíná padesátý první (Davidův) žalm: *"Hle v nepravostech počat jsem a v hříchu porodila mne matka."*

Druhým důvodem je odporování učení prvotní církve. Megander poukazuje na názory Bernarda z Clairvaux (*"Svatý Bernard na Žalm*

---

264 Tamtéž.

265 Tamtéž: *"Ržím: 8. A což přiz oznámeno, ž žena spasena bude v plození dětí, jestližebý zůstala v víře a v lásce a posvěcení svém s střídmostí."*

266 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

267 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

268 Tamtéž: *"Ale my k tomuto smyslu nijakž přistaupiti nemůžeme, protože čelí 1. proti slovu Božímu, 2. proti svědectví prvotní církve, 3. proti augšpurské naší České konfesi."*

Padesátý První takto praví, že na všechny lidi kromě člověka Krista to se vztahuje, co prorok David o sobě vyznává, řka...²⁶⁹) a Bedy Ctihodného ("...starý učitel církevní na první kapitole svatého Lukáše: Sancti efficimur, non nascimur: Nerodíme se, ale učinění býváme svatí."²⁷⁰). Oba tito církevní otcové se zde shodují s učením Písma o dědičném hříchu.

Rozpor s Českou konfesí vidí Megander ve čtvrtém článku (O pádu prvních rodičů a hříchu přirozeném): *"Všichni lidé po pádu Adamově přirozeně se rodíce, s smrtelností a s hříchem se počínají a rodí, to jest netoliko z křehkosti a nestatečnosti těla, ale obzvláště s vntřní poskvrnou a nakažením celého člověka a všech mocí jeho...."²⁷¹ Všichni lidé se hříšně rodí a hříšně si i počínají. Spásy lze dosáhnout pouze "skrze duchovní znovu rození"²⁷² těch, kteří věří ve svaté jméno Ježíše Krista. Megander v této souvislosti opět připomíná Ráchelin příběh a lidi, zrozené všechny v hříchu, nazývá Ben Ony (syny bolesti), kteří se jen díky přimluvám Krista mohou stát Benjamíny ("*filii dextrae, synové Boží a dědicové věčného života*"²⁷³).*

Dalším tvrzením, tentokrát Roberta Bellarina, je vyvrácena možnost existence limba infantum.

*"...dítka kteréž bez křtu svatého umírají, naprosto k zatracení přicházejí..."²⁷⁴ Megander však zároveň tvrdí, že se toto pravidlo nevztahuje na děti, které zemřou při porodu, či ještě nenarozené.²⁷⁵ Tyto nešťastné děti ("*in casu necessitatis*"²⁷⁶) se, podle evangelického vyznání, mohou dočkat spasení, ale zvláštním způsobem ("*modo extraordinario*"²⁷⁷). Megander uvádí příklady z Bible, které toto tvrzení mají dokazovat. Na problematiku křtu aplikuje i starozákonní příběhy, v nichž je křest "nahrazen" obřezáním,²⁷⁸ které muselo proběhnout do osmého dne*

---

269 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

270 Tamtéž.

271 Tamtéž.

272 Tamtéž.

273 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

274 Tamtéž.

275 Toto tvrzení dokazuje Megander navzdory učení svatého Augustina: "*Nondum nati renasci non possunt. Kterak se ti mohou znovu zroditi, kteří prvního tělesného živého narození neužili.*"

276 Tamtéž.

277 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

278 MEGANDER, Kryštof: Kázání: "*Necht' lásky vaše bedlivě pováží jediného toliko příkladu, kterýž máme na synáčku krále Davida z Bersabe splozeném, o němž 2 Samuel 12. čteme, že jest umřel dřív než den obřezání jeho přišel, avšak David o spasení jeho*

života. Z nich nejvýmluvnější je patrně nárek Jóba. Jób si stýská nad svým životem a přeje si, aby býval zemřel již v matčině lůně a získal tak věčný klid a odpočinek. Což je názorný příklad mrtvého "nekřtěňátka", které i přes nepřízeň osudu došlo spasení.

Megander se snaží dalšími biblickými příklady vnést do srdcí pozůstalých příbuzných naději, že novorozený Šternberk dojde své spásy. Znovu například cituje svatého Bernarda: *"Kdo se pak nepokřtí, vypustil, aby ukázal, kdo jsou ti jenž k věčnému zatracení přijíti mají, totiž nevěřící, a ne ti kteříž křtu svatého pro mdlobu dojítí nemohou."*²⁷⁹

Stručně řečeno, křest je ke spáse duše nutný. Nepokřtění jsou odsouzení k věčnému zatracení, a to i děti, které se narodily nemocné, ale živé a živé ještě nějakou dobu zůstaly. Pokud však po porodu nenabýly vědomí, narodily se mrtvé či zemřely již v děloze, existuje pro ně šance na spásu. Rodiče nad smrtí takovýchto dětí nemají příliš truchlit, protože *"jsau dědicové života věčného"*.²⁸⁰

Děti, zemřelými beze křtu, se ve svém kázání o šest let dříve než Megander zabýval například i Matěj Etesius.²⁸¹ Kázání nemá, z pochopitelných důvodů, stejnou podobu jako pohřební kázání nad dospělými osobami, ve kterých se dají hodnotit jejich víra a činy. Etesius se spíše na řadě příkladů z Bible a církevních otců snaží dokázat, že duše dítěte spočívá u Boha a čeká na příchod rodičů.

Matěj Etesius se vyhrazuje proti existenci limba infantum, („obzvláštním místě“²⁸²), ve kterém mají dlít duše neviňátek „obličeje Božího a života věčného zbavené.“²⁸³ Podle katolické víry bylo limbum infantum místo v předpekli, kde spočívali novorozenci, kteří zemřeli, aniž by byli pokřtěni. Tyto děti však byly zbaveny možnosti spasení. Etesius se, jako protestant, snaží nastínit jiné možnosti, které zemřelá nekřtěňátka měla.

Celé kázání je založeno na příběhu biblického krále Davida, který s Batšebou splodil nemanželského syna. Dítě umírá neobřezané, sedm dní

---

nic nepochyboval, nýbrž tím se těšil, že k němu přijde a s ním se v věčné slávě shledá, a radovati bude."

279 Tamtéž.

280 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

281 ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební..., Praha 1614.

282 ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební..., Praha 1614.

283 Tamtéž.

po porodu. Jeho smrt byla trestem za hříchy rodičů: „*V tom Hospodin ranil dítě, kteréž porodila manželka Uriášova Davidovi, tak že pochybili o něm.*“²⁸⁴ Po dobu synovy nemoci David velice trpěl, modlil se a postil. Když však zemřelo, umyl se, převlékl a najedl. Služebnictvo se divilo jeho chování, načež David reagoval: „*Nyní pak poněvadž umřelo, proč se mám postít, zdaliž budu moci zase je vzkřísiti: jáť půjdu k němu, ale ono nenavráť se ke mně.*“²⁸⁵

Smrt malého synka měla být trestem rodičům, ale tento Boží zásah nebyl „*na újmu duše, spasení, tomuto dítěti. Jakkoliv ono nebylo proto nevinné, nýbrž v hříších počaté a narozené.*“²⁸⁶

Jako jeden z dalších důkazů o jistém spasení novorozených, je uveden příběh Abrahama a jeho syna Izáka. „*Ježto Abraham Izáka nezabil, ale že chtěl, protože to položil Hospodin za skutek.*“²⁸⁷ Proto, když rodiče nestihnou svého potomka pokřtít, počítá se i jejich pouhý úmysl. Lidé však neměli slepě spoléhat na boží milosrdenství, ale přičinit se o spásu svých dětí zbožným životem. Těhotným ženám bylo doporučováno modlit se za své nenarozené děti (i když tyto „*dítky dříve nežli křest přijímají, víry svátosti mají*“²⁸⁸) a mít úmysl je pokřtít „*neb ne zbavení křtu, ale potupa a pohrdnutí křtu zatracuje...*“²⁸⁹

Dalším z Etesiových argumentů o možnosti spasení beze křtu byla praxe prvotní církve: „*před 1300. lety křesťané jindy se nekřtivali, kromě na velikaunoc, v Neděli Provodní a na Letnice.*“²⁹⁰ Proto bylo běžnější umírat bez křtu, přesto to však neznamenal zatracení.

V druhé části kázání se píše o chování Davida, když na smrt onemocněl jeho syn. „*Srozumívá tomu dobře David Král, že Hospodin ranil syna jeho smrtedlně, jakáž věc velmi mocně srdce jeho protkla.*“²⁹¹ Král se vrhl na zem, odmítal jíst a vytrvale se modlil. Podobně mají postupovat i rodiče, jimž je kázání určeno. Mají vyjadřovat žal a obracet své naděje k Bohu

---

284 ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební..., Praha, 1614.

285 Tamtéž.

286 Tamtéž.

287 ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební..., Praha 1614.

288 Tamtéž.

289 Tamtéž.

290 Tamtéž.

291 Tamtéž.

(„*sluší tobě to o člověče činit*“²⁹²), přesto se nakonec musí poddat jeho vůli („*Ne jakž já chci, ale jakž ty chceš*“²⁹³).

Oplakávání mrtvých

Třetí část kázání poučuje o vhodném způsobu chování se k pozůstalým a také o nutnosti sdílet jejich žal. Příkladem zde jsou služebníci krále Davida („*outrpnost mají nad žalostí pána svého*“²⁹⁴), kteří když viděli, jaké utrpení mu způsobuje nemoc syna, báli se oznámit mu jeho skon. Etesius připomíná rčení z knihy Sírachovy (knihy, zařazené mezi deuterokanonické, čili uznávané protestanty a vydané v Bibli kralické): „*Nevzdaluj se od plačících, a s těmi kteříž kvílí kvě. Nelenuj se navštívit nemocného, nebo pro takové věci milován budeš.*“²⁹⁵

Závěr kázání se zabývá zvládáním žalu nad mrtvým dítětem. David se po smrti syna utiší, což opět vzbuzuje podiv mezi jeho služebnictvem („*proč dokud ještě dítě živo bylo a stonalo, on smutnější byl nežli potom když umřelo*“²⁹⁶). Toto chování je zdůvodněno tím, že mrtvého nelze vrátit zpět a nářek už ničemu nepomůže a také, že dítě nebylo ztraceno, nýbrž posláno k Bohu napřed (což je v pohřebních kázáních častý argument). Rodiče nemají přespříliš truchlit, ale naopak děkovat Bohu, že „*dítka jejich z vezdejších bíd k sobě pojímá, a jim za zdejší život neřestný a plačtivý, věčným, blahoslaveným a radostným nebeským směňuje*“²⁹⁷

V další části pohřebního kázání se Megander obrací k ovdovělému Adamovi ze Šternberka a na příkladě Jáкова – muže truchlícího nad nenadálou smrtí své manželky, se snaží utěšit jeho žal. Jákov přirozeně litoval odchodu milované ženy, přesto však věděl, že Ráchel neztratil nadobro, ale „*toliko ji před sebau předeslal a ona též že jen podlé těla a ne podle duše umřela*“.²⁹⁸

Příběh Jáкова a jeho ženy Megander vzápětí využije jako příklad

---

292 Tamtéž.

293 Tamtéž.

294 Tamtéž.

295 ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební..., Praha 1614.

296 Tamtéž.

297 Tamtéž.

298 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

správného křesťanského zacházení s mrtvými a také truchlení nad nimi.

*"A především tuto se učití máme, abychom mrtvých našich v Pánu zesnulých náležitě oplakávali, jakž toho sám Pán Bůh na mnoha místech v Zákoně svém od nás vyhledává, avšak v tom pláči mírnost máme zachovati, abychom se nermoutili jako pohané, kteříž naději ve vzkříšení nemají."*²⁹⁹

Další připomínkou je nutnost náležitého pohřbu, jak se sluší podle křesťanských tradic. Jako poslední kazatel zmiňuje zvyk zdobit hroby *"pěknými nápisy."*³⁰⁰

*"Nebo hrobové naši nic jiného nejsau nežli dormitoria, pokojové a komůrky, v nichž Ráchel a tato urozená paní, paní dobré a vzáctné paměti, s synáčkem svým nejmilejším i s jinými běrnými až do Soudného dne podlé těla odpočívají."*³⁰¹

Zesnulá šlechtična příkladem pro živé

Závěr Meganderovy pohřební řeči je pojmenována Applicatio sive. Jak už je patrné z nadpisu, kapitola se věnuje aplikací výše uvedených příkladů na život zemřelé Polyxeny a snaží se nalézt podobnosti mezi nimi. Dále se zde blíže pohlíží na život zemřelé šlechtičny a jsou vyzvedávány některé její chvályhodné skutky a chování. Nejdříve je představen rod, ze kterého pocházela,³⁰² datum jejího narození a její otec³⁰³ a matka,³⁰⁴ kteří svou dceru *"v bázni a kázni Boží odchovali, odtudž ona též naproti tomu poslušně a šetrně se k nim po všecky časy chovati hleděla."*³⁰⁵ Za další jsou definovány fáze života, kterými Polyxena prošla. Jednak je to stav panenský, a druhak manželský. Už od dětství se oddala službě Bohu, *"Písma svatá s velikau pilností čítala,"*³⁰⁶ poslouchala jeho učení a snažila

---

299 Tamtéž.

300 Tamtéž.

301 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

302 Tamtéž: *"Že jest pošla z rodu slavného starožitého, s vzáctnými a nejpřednějšími rody v království zpřízněného..."*

303 Tamtéž: *"Pan otec její jest Jeho Milost urozený pán, pan Adam z Valdštejna...jehožto Pán Bůh všemohoucí v tomto zármutku nynějším rač těšiti, a té milosti popřítí, aby svou vůli Boží vůli poddal."*

304 Tamtéž: *"Pani mateř její byla urozená paní, paní Alžběta rozená z Valdštejna, vzáctné a svaté paměti."*

305 Tamtéž.

306 Tamtéž.

se vést *"život pobožný a ctnostný,"*³⁰⁷ přesně tak, jak se od ženy jejího postavení očekávalo. Ve stavu manželském připomínala *"pobožnou Ráchel,"*³⁰⁸ byla vzornou manželkou, která mohla být *"...Korunou aneb ozdobou všech pobožných a počestných matron slauti mohla..."*

Kromě již mnohokrát zmiňované Ráchel je Polyxena pro své dobré vlastnosti přirovnávána k dalším biblickým ženám. Jedná se o Annu Prorokyni (kvůli pobožnosti), Rebeku (díky jejímu studu a cudnosti), Sáru (pro její tichost a pokoru), Zuzanu (pro její čistotu), Abigail (pro moudrost a rozšafnost), Juditu (která byla známa trpělivostí) a Ester (díky její vlídnosti).

Zvýraznění především zbožného života zemřelé je více než patrné. Polyxena Šternberská *"v slovu Božím své ustavičné kochání měla,"*³⁰⁹ dále pak Boha *"ráda (ho) poslouchala, ráda o něm mluvila, i jiné mluvící o něm ráda slyšela,"*³¹⁰ a co je nejdůležitější, ke stejné zbožnosti vedla i svého syna. Byť zprostředkovaně, přes jeho chůvu, které nakázala se s malým chlapcem modlit.³¹¹ Zmínka o synovi a jeho chůvě je podle mně jedním z mála okamžiků, kdy je popsán konkrétní příběh ze života zesnulé. Megander poukazuje i na fakt, že Polyxena zachovávala věrnost křesťanskému chování i v dobách nemoci, kdy *"trpělivě se v tom všem měla, metličky Boží mile snášela..."*³¹²

Následně je popsán její vzorný vzath k manželovi, kde se opět hovoří o její věrnosti, poslušnosti a také o *"neošemetné lásce."*³¹³ Díky těmto kladům ji Bůh požehnal, tak že *"svému nejmilejšímu pánu, podobně jako Ráchel Jákobovi dva syny porodila, prvního panu manželu svému, i jiným přátelům na znamení lásky a památky v tomto světě do vůle Boží zanechala, druhého před sebou předeslala, a sama za ním ihned po porodu, jako i Ráchel se odebrala."*³¹⁴

Jako poslední z příkladů ze života Polyxeny Šternberské je představena

---

307 Tamtéž.

308 Tamtéž.

309 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

310 Tamtéž.

311 Tamtéž: *"Chůvě jeho poručila, aby mu ráno i večer ručičky skládala a s ním modlitbu Páně přijala."*

312 Tamtéž.

313 Tamtéž.

314 Tamtéž.

její dobrá smrt.³¹⁵ Polyxena, ač pouze třiadvacetiletá, z tohoto světa odcházela připravena, díky své celoživotní zbožnosti. Její poslední chvíle, jak svědčí Megander, byly tiché a důstojné: *"Neumřela ale libě usnula a jako svíčka zhasla."*³¹⁶ Setrvala ve víře a svůj poslední boj tak vyhrála. Chvilí před smrtí se ještě obrátila k Ježíši, se slovy: *"Pane Ježíši Kriste, tobě poručím duši mou, tobě sem živa, tobě umírám, tvá jsem živá i mrtvá,"* a zemřela. Pohřební kázání tak zde plní svoji primární funkci, a sice je svědectvím o dobré smrti dotyčného. Příbuzní a přátelé mohou být utěšeni vědomím, že celý přechodový rituál, přechod ze života do smrti, proběhl tak jak má a duše milého zesnulého nedošla zatracení. Megander zde nevybízí k truchlení, naopak, považuje její smrt za požehnanou událost: *"O jak tedy blahoslavená smrti její! O jak radostná hodina té smrti! O jak přepotěšená ta chvíle v níž její svatá duše z bídného sic tehdaž však tudíž oslaveného těla vyšla, a do věčného blahoslavenství se vystěhovala."*³¹⁷

Nezemřela však pouze Polyxena, ale i její malý syn, který byl pohřben spolu s ní. Megander připomíná výše rozebírané informace a znovu potvrzuje, že duše novorozeného chlapce je u Boha, neboť byl pokřtěn Ježíšem již *"v životě"* (neboli v břiše³¹⁸) matky.³¹⁹

Ač není kázání nikterak jasně rozdělené do obvyklých tří částí (laudatio-lamentatio-consolatio), dá se myslím usuzovat, že toto schéma je podvědomě dodržováno, protože následujících několik odstavců je věnováno příbuzným a jejich útěše. Kazatel se obrací na pozůstalé a vybízí je, aby se místo truchlení těšili ze života zesnulé.³²⁰ Shrnuje závěry svého kázání a podává je jako důvody k radosti:

Polyxena zemřela, ale byla to boží vůle. On si ji pouze povolal zpět k sobě. Zcela v souladu se rčením: *"Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal, budiž*

---

315 Tamtéž: *"Nemoc a smrt, a tož jest poslední věc o historii a životu této urozené paní, poněvadž zajisté Pán Bůh toho trestce, koho miluje..."*

316 Tamtéž.

317 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

318 BŮŽEK, Václav: "Tý naděje budou každý čtyři neděle." Těhotenství očima šlechty na prahu novověku, in: Dějiny a současnost 3/2001, str. 11.

319 MEGANDER: *"Láskám vašim z správy vejš učiněné, to o něm známo jest, že podle duše u Boha jest..."*

320 Tamtéž: *"Také i nad smrtí této urozené paní, paní není proč plakati a kvíliti, ale raději jest se těšiti, z příčin těchto..."*

jméno Páně pochváleno."³²¹

Megander v kázání jemně reflektuje i neblahou situaci v zemi a je svým způsobem i vděčný, že Bůh Polyxenu vysvobodil z těchto těžkých časů: *"O přeblahoslavený jest ten člověk, kterýž nyní v Pánu pokojně a tiše z tohoto světa se stěhuje. Nebo ach Bože, jakých smutných, šestsetkrát oplakání hodných časů jsme se dočkali..."*³²²

Zesnulá také svou smrtí více získala, nežli ztratila. *"...místo pláče a kvílení, již má nevypravitedlnau radost a utěšení: místo bolesti a trápení, má pokoj jemuž konce není: za křehkost tohoto života, přijala nesmrtedlnost věčného života."*³²³

Nakonec přichází poslední útěcha přátelům. Rozloučení s Polyxenou není trvalé, není jim *"na věčnost odjata, ale jest toliko od nich napřed do života věčného poslána, kdež se s ní zase shledají, a na věky věkův radovati budou."*³²⁴ Znovu zde Megander připomíná, za pomoci citace svatého Cypriána, že není vhodné a správné nadměrně truchlit a připomínat tak svým chováním pohany: *"Po našich milých přátelích máme ovšem toužiti, avšak nemáme jich způsobem pohanským oplakávati, ani smutkových šatů nositi, poněvadž o nich víme, že bílé roucho v nebesích přijali, tak abychom to nepravě jistili, že s Bohem živi jsou..."*³²⁵

Meganderova část kázání je zakončeno modlitbou, která vyjadřuje naději nad tím, že Bůh utěší srdce truchlících a mrtvým dá *"pokojného odpočinutí i veselého z mrtvých vstání."*³²⁶ Na úplný konec je opět (stejně jako u Hořovského) umístěna báseň, tentokrát psaná latinsky Danielem Alginem Bobrovinem.

7. Závěr

V předložené práci jsem se pokusila popsat prostředí šlechtické smrti na počátku raného novověku. Na základě pohřebních kázání jsem se snažila

---

321 Tamtéž.

322 Tamtéž.

323 Tamtéž.

324 MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební..., Praha 1620.

325 Tamtéž.

326 Tamtéž.

ukázat, jaká byla tehdejší představa o životě žen. Vzhledem k tomu, že kázání sloužila k prezentaci rodu a k útěše pozůstalých, bývalo jejich vyznění více než pozitivní, přesně podle hesla "O mrtvých jen dobře." Pohřební kázání tak spíše než obraz skutečnosti přinášejí dobovou představu o ní. Zemřelí bývají vyobrazováni v co nejlepším možném světle, jejich vzorné životy mají sloužit jako příklad pozůstalým. Kazatelé v mnoha případech želí spíše bolesti, kterou smrt pozůstalým způsobuje, než smrti samotné. K zobrazení jedince bylo využíváno dobových stereotypů, které se v jednotlivých kázáních neustále opakují. Například v kázání nad mrtvým Petrem Vokem³²⁷ je oceňována zejména jeho osobní statečnost ve válkách a turnajích, vzdělanost a zbožnost. Taktéž je zmiňována jeho usilovná příprava na smrt, která byla odměněna jeho důstojným odchodem. Naproti tomu, v případech kázání nad Alžbětou Valdštejskou z Valdštejna a její dcerou Polyxenou Šternberskou z Valdštejna, jsou oceňovány jiné kvality.³²⁸ Nejprve býval zdůrazněn původ zemřelé a její urozenost. Dále byly objasněny její rodinné vazby, vyjmenováním truchlících pozůstalých a jejich vztahu k zemřelé. Následovalo ujištění o "dobré smrti", tedy svědectví o tom, že zesnulá odešla pokojně a nyní její duše spočívá u Boha. Údělem raněnovověké ženy byla péče o rodinu a domácnost, proto bývala tato oblast v kázáních velmi akcentována. Výčet dobrých vlastností obvykle zahrnoval lásku, věrnost a poslušnost manželovi, úctu k vlastním a posléze i manželovým rodičům, péči o děti a domácnost. Neméně důležitou byla ženina zbožnost a trpělivost. Ve chvílích nemoci si zachovávaly víru a věnovaly se modlitbám, během všedního života trávily čas čtením náboženské literatury,³²⁹ účastí na pobožnostech a starostí o chudé a nemocné. Krom výčtu ženinych dobrých vlastností obsahovala kázání i útěšnou část, která zahrnovala zoufalé truchlení nad ztrátou, ale zároveň ujištění, že mrtvá se nachází, díky "dobré smrti" a zbožnému životu, na lepším místě.

---

327 CYRUS, Matěj: : *Artium Universarum...*, Praha 1612.

328 MEGANDER, Kryštof: *Kázání pohřební...*, Praha 1620.

ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: *Kázání pohřební...*, Praha 1620.

KODED, Jan Václav: *Kázání nad mrtvým tělem...*, Praha 1614.

329 MOORE, Cornelia Niekus: *Erbauungsliteratur als Gebrauchsliteratur für Frauen in 17. Jahrhundert: Leichenpredigten als Quelle weiblicher Lesegewohnheiten*, in: Hans Erich BÖDEKER: *Le livre religieux et ses pratiques, Der Umgang mit dem religiösen*, Göttingen 1991, str. 291 – 315.

Pracovala jsem se třemi pohřebními kázáními nad ženami, jedním na mužem a jedním nad nepokřtěným dítětem. Všechny tyto prameny byly bohaté na informace o religiozitě, rodinných vztazích, představách o smrti a tehdejší vzdělanost. Myslím si, že právě proto, že se jím dá přiblížit mentalitě raněnovověkých lidí, je výzkum pohřebních kázání stále oblíbenější.

8. Anotace

Bakalářská práce se zabývá vnímáním smrti ve šlechtickém prostředí na počátku 17. století a obrazem ženy v pohřebních kázáních, která se též stala výchozími prameny práce. Pohřební kázání obsahují informace o způsobech přípravy ke smrti a o životě dotyčného, jsou proto nezastupitelným pramenem k poznávání dané problematiky.

The thesis deals with a problem of death percieving among early modern nobility. The funeral sermons above women, in which their ideal picture can be found, are used as the main sources for this thesis. These sermons include inforation about preparations for "good death" and also many biographical details. That is why the funeral sermons are the irreplaceable source for research of mentioned subject.

9. Seznam použité literatury

- ARIÈS, Philippe: Dějiny smrti., II., Praha 2000.
- BASTL, Beatrix: Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku, in: Dějiny a současnost 16/1994, str. 24 -26.
- BOGE, Birgit: Nekrolog als Handlungsanleitung für weibliches Wohlverhalten, in: Oratio funebris, Amsterdam – Atlanta 1999, str. 131 – 169.
- BOGE, Birgit; BOGNER, Ralf Georg: Katolische Leichenpredigten des 16. bis 18. Jahrhunderts, in: Oratio funebris, Amsterdam – Atlanta 1999, str. 317 – 340.
- BŮŽEK, Václav; JAKUBEC, Ondřej; KRÁL, Pavel: Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků, Praha 2009.
- BŮŽEK, Václav: „Tý naděje budou každý čtyři neděle.“ Těhotenství očima šlechty na prahu novověku, in: Dějiny a současnost 3/2001, str. 8 -13.
- BŮŽEK, Václav a kol.: Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha 2002.
- CARLSON, Eric Josef: English Funeral Sermons as Sources: The Example of Female Piety in Pre-1640 Sermons. In: Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 32, No. 4 (Winter 2000), str. 567-597.
- DINZELBACHER, Peter: Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku, Praha 2004.
- DELUMEAU, Jean: Strach na Západě ve 14. - 18. století: Obležená obec, díl II., Vládoucí kultura a strach, Praha 1999.
- DUGAN, Eileen T.: The Funeral Sermon as a Key to Familial Values in Early Modern Nördlingen, in: The Sixteenth Century Journal, XX, No. 4, 1989, str. 631 – 644.
- ENNEPER, Annemarie: „Luget Omnis Czechia Tellus“. Tod und Begräbnis des letzten Herrn von Rosenberg in der neulateinischen Ars moriendi und Appendix des Matěj Cyrus, in: Folia Historica Bohemica 21, Praha 2005, str. 67 – 82.
- GENNEP, Arnold van: Přechodové rituály: Systematické studium rituálů,

Praha 1997.

HUIZINGA, Johan: Podzim středověku, Jinočany 1999.

JANÁČEK, Josef: Ženy české renesance, Praha 1996.

KLOKE, Ines Elisabeth: Die gesellschaftliche Situation der Frauen in der frühen Neuzeit im Spiegel der Leichenpredigten, in: Peter – Johannes SCHULER: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, Sigmaringen 1987, str. 147 – 163.

KNOZ, Tomáš: Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga, in: Studia historica Brunensia 49, Brno 2004, str. 119 – 134.

KOLDINSKÁ, Marie: Každodennost renesančního aristokrata, Praha 1994.

KRÁL, Pavel: Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století, in: Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku (ed.: HOLÝ, Martin), Praha 2007.

KRÁL, Pavel: "Knížka o smrti" Mikuláše Krupěhorského. Příprava ke smrti v českém prostředí na přelomu 16. a 17. století, in: "Vita morsque et librorum historia." Opera romanica 9, České Budějovice 2006, str. 141 – 154.

KRÁL, Pavel: Křtiny, svatby a pohřby, in: Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526 – 1740). Opera historica 10, České Budějovice, 2003, str. 425 – 438.

KRÁL, Pavel: Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech, in: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740). Opera historica 11, České Budějovice 2006, str 425 - 438.

KRÁL, Pavel: Pohřební slavnost jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, in: Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, Opera historica 8, České Budějovice 2000, str. 315 – 331.

KRÁL, Pavel: Rituál a ceremoniál, in: Studia historica Brunensia 49, Brno 2004, str. 71 – 86.

KRÁL, Pavel: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice, 2004.

KRÁL, Pavel: Žena a smrt v 16. a 17. století, in: Milena LENDEROVÁ a kolektiv: Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, str. 105 – 130.

LENZ, Rudolf: De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte, Sigmaringen, 1990.

LESEMANN, Silke: Frauen in Hildesheimer Leichenpredigten des 17. und 18. Jahrhunderts, in: Hildesheimer Jahrbuch 63/1992, str. 85 – 97.

LESEMANN, Silke: Weibliche Spuren. Archivalische Quellen zur historischen Frauenforschung, in: WerkstattGeschichte 1993/ 5, Hamburg, str. 5 – 11.

MOORE, Cornelia Niekus: Erbauungsliteratur als Gebrauchsliteratur für Frauen in 17. Jahrhundert: Leichenpredigten als Quelle weiblicher Lesegewohnheiten, in: Hans Erich BÖDEKER: Le livre religieux et ses pratiques, Der Umgang mit dem religiösen, Göttingen 1991, str. 291 – 315.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha 2004.

OHLER, Norbert: Umírání a smrt ve středověku, Jinočany 2001, str. 108.

PÁNEK, Jaroslav: Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989.

PAVLÍČKOVÁ, Radmila: Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku, České Budějovice, 2008.

PETRÁŇ, Josef: Dějiny hmotné kultury I., II., Praha 1997.

SLÁDEK, Miloš: Nit příze v rukou tkalce aneb Na okraj pohřebního kázání V. A. Kozojedského z roku 1676, in: Posel z Budče 16/1999, str. 25 – 28.

SLÁDEK, Miloš: Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století, in: Česká literatura doby baroka: Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století / Red: WOLFOVÁ, Eva, Praha 1994, str. 192.

SLÁDEK, Miloš: Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných příležitostných a svátečních kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století, Praha 2005.

SLÁDEK, Miloš: Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy,

Jinočany 1995.

SLÁDEK, Miloš: Vítř jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze, Jinočany 2000.

SVOBODA, Milan: Tři pohřební kázání z první půle 17. věku: Šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí (srovnání a metody interpretace textů z historického hlediska), in: "Vita morsque et librorum historia." Opera romanica 9, str. 169 – 181.

TOŠNEROVÁ, Marie: Knížky potěšitelné. Útěšná literatura předbělohorské doby, in: "Vita morsque et librorum historia." Opera romanica 9, České Budějovice 2006, str. 155 – 168.

Seznam vydaných pramenů

KALISTA, Zdeněk (ed.): Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic, Praha 1941.

KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (ed.): Deník rudolfinského dvořana. Adam ml. z Valdštejna 1602 – 1633, Praha 1997.

PÁNEK, Jaroslav (ed.): Březan, Václav: Životy posledních Rožmberků I., II., Praha 1985.

Seznam pramenů

CYRUS, Matěj: Artium Universarum et Excellentissima ars bene beateque moriendi aned Kázání o tom, kterak by člověk křesťanský dobře, šťastně a blahoslaveně život svůj v Pánu dokonati a umřítí mohl, Praha 1612.

ETESIUS, Matěj: Kázání pohřební nad urozeného a statečného rytíře pana Ctibora Vitanovského z Vlčkovic a na Nihošovicích jediným synáčkem, Praha, 1614.

KODED, Jan Václav: Kázání nad mrtvým tělem urozené paní, paní Alžběty Valdštejnské z Valdštejna, Praha, 1614.

ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: Kázání pohřební nad tělem mrtvým urozené a poctivé paní, paní Polestiny Šternberkové, rozené z Valdštejna, Praha 1620.

MEGANDER, Kryštof: Kázání pohřební nad urozenou paní, paní

Polyxenou Šternberkovou, rozenou z Valdštejna, Praha, 1620.